

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
TARPTAUTINĖS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS KATEDRA

Dieninio skyriaus
V kurso tarptautinės ir ES teisės
studijų atšakos studento
Marius Zamulskio

Magistro darbas
Europos Sąjungos valstybių narių atsakomybės būtiniosios sąlygos

Vadovas: asist. Ramūnas Kazlauskas

Recenzentas: doc. dr. Skirgailė Žalimienė

Vilnius, 2007

Turinys

Įvadas	4
1. Teisinės ir valstybės atsakomybės tarptautinėje teisėje samprata bei būtiniosios sąlygos	7
1.1 Atsakomybės ir teisinės atsakomybės samprata ir jos būtiniosios sąlygos.....	7
1.2 Valstybės atsakomybės pagal tarptautinę teisę samprata ir jos būtiniosios sąlygos	12
2. Europos Sąjungos valstybių narių atsakomybės ir jos būtinųjų sąlygų įtvirtinimas .	15
2.1 Pirmosios Europos Teisingumo Teismo užuominos apie valstybės narės atsakomybės galimybę.....	16
2.2 Valstybių narių atsakomybės principo įtvirtinimas Francovich byloje	18
2.2.1 <i>Francovich</i> bylos faktai	18
2.2.3 Valstybės narės atsakomybės pagrindimas	19
2.2.4 Valstybės narės atsakomybės būtiniosios sąlygos pagal <i>Francovich</i> bylą	20
2.2.5 Valstybių narių atsakomybės principo įtvirtinimo nauda ir kilusios	21
problemos.....	21
2.3 Valstybės narės atsakomybė pagal <i>Brasserie du Pêcheur</i> ir <i>Factortame III</i> bylas	22
2.3.1 <i>Brasserie du Pêcheur</i> ir <i>Factortame III</i> bylų faktai.....	22
2.3.2 Valstybės narės atsakomybės būtiniosios sąlygos pagal <i>Brasserie du Pêcheur</i> ir <i>Factortame III</i> bylas	23
3. Europos Sąjungos valstybių narių atsakomybės būtiniosios sąlygos	25
3.1 Subjektas – Europos Sąjungos valstybė narė.....	26
3.1.1 Valstybės narės atsakomybė už įstatymų leidžiamosios institucijos	26
veikimą ir neveikimą, priešingą ES teisei.....	26
3.1.2 Valstybės narės atsakomybės federacinėje valstybėje problema.....	27
3.1.3 Valstybių narių atsakomybė už teisminės valdžios pažeidimus	28
3.2 Galimybė padaryti valstybės atsakomybę priklausomą nuo kaltės.....	30

3.3 Europos Teisingumo Teismo nustatytos valstybės narės atsakomybės sąlygos	31
3.3.1 Pažeista teisės norma turi būti siekiama suteikti asmenims teisių.....	31
3.3.2 Teisės normos pažeidimas turi būti pakankamai akivaizdus	33
3.3.2.1 Europos Sąjungos teisės pažeidimas ir jo nustatymas	34
3.3.2.2 Europos Sąjungos teisės pažeidimas turi būti pakankamai akivaizdus	36
3.3.3 Tiesioginis priežastinis ryšys tarp nustatytos valstybei pareigos pažeidimo ir nukentėjusių asmenų patirtos žalos.....	49
3.3.3.1 Nukentėjęs asmuo turi patirti žalą, dėl valstybės narės	49
3.3.3.2 Tiesioginis priežastinis ryšys tarp nustatytos valstybei pareigos pažeidimo ir nukentėjusiųjų asmenų patirtos žalos.....	50
Išvados.....	54
Santrauka	57
Summary	58

Ivadas

Europos Sąjunga (toliau - ES) – išskirtinis, unikalus darinys, turintis savarankišką bei autonominę teisės sistemą, grindžiamą specifiniais principais. Nors pagrindinis ES įsteigimo tikslas buvo bendrosios rinkos sukūrimas tarp Europos valstybių, tačiau nepamiršti ir jų piliečiai. Europos Teisingumo Teismas (toliau – ETT) jau 1963 m. *Van Gend en Loos*¹ byloje įtvirtino principą, kad ES teisės subjektai yra ne tik valstybės narės, bet ir jų nacionaliniai piliečiai, o Europos Bendrijos Sutartis² (toliau – Sutartis) jiems nustato ne tik pareigas, bet ir suteikia teises, kurios yra sudedamoji tų asmenų teisių ir pareigų visumos dalis. Tuo pačiu sprendimu ETT konstatavo, kad „teisės asmenims atsiranda ne tik tada, kai Sutartis aiškiai jas suteikia, bet ir dėl pareigų, kurias Sutartis aiškiai apibrėžtu būdu nustato ir privatiems asmenims, ir valstybėms narėms, ir Bendrijos institucijoms.“³

ES valstybės narės pagal Sutarties 10 str. yra įpareigosotos laikytis ES teisės. Be to tokia pareiga kyla ne tik iš *pacta sunt servanda*, bet ir iš pamatinio ES teisės viršenybės principo. Tuo tikslu Sutartyje yra numatyta speciali procedūra Sutarties 226-228 str., pagal kurią valstybė narė gali būti pripažinta nevykdžiusi įsipareigojimų. Tačiau iki Maastrichto sutarties⁴ ji nenumatė jokių sankcijų už įsipareigojimų nesilaikymą, be to ji nereglamentuoja galimybės atlyginti žalą privatiems asmenims. Valstybės narės piktnaudžiavo šia padėtimi ir neįgyvendindavo direktyvų, taip pažeisdamos Sutarties 249 str. 3 d. Tuo pačiu ES piliečiai negalėdavo pasinaudoti teisėmis, kurios būtų kilusios valstybei atlikus pareigas.

Pasinaudodamas išskirtine ES teisės aiškinimo funkcija ir matydamas susiklosčiusią situaciją ETT įtvirtino ES valstybių narių atsakomybės principą 1991 m. lapkričio 19 d. *Francovich*⁵ byloje. Tokiu būdu buvo sankcionuotas valstybių narių įsipareigojimų nesilaikymas bei dar labiau užtikrintos asmenų teisės ES – jiems suteikta galimybė reikalauti žalos atlyginimo už valstybės narės ES teisės pažeidimus. Šiuo sprendimu buvo apibrėžtos ir būtiniosios sąlygos valstybės narės atsakomybei kilti: direktyvos siekiamas rezultatas turi apimti teisių privatiems asmenims suteikimą; šių teisių turinį turi būti įmanoma identifikuoti

---

¹ Byla 26/62, *NV Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen* [1963] ECR I.

² Europos Bendrijos steigimo sutarties konsoliduota versija (su Nicos sutartimi įvestais pakeitimais) (OJ 2002 C 325, p. 33-184).

³ Byla 26/62, *NV Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen* [1963] ECR I.

⁴ Europos Sąjungos steigimo sutartis (Official Journal C 191, 29 July 1992)

⁵ Sąjungtos bylos C-6/90 ir C-9/90, *Francovich, Andrea, and Bonifaci, Daniela v. Italian Republic* [1990] ECR I-5357.

remiantis direktyvos nuostatomis; tarp valstybės pareigos nesilaikymo ir padarytos žalos turi būti priežastinis ryšys.

Tačiau ETT praktika dėl valstybės atsakomybės sąlygų šiuo sprendimu neužsibaigė. Kadangi spręsti klausimus dėl valstybės narės atsakomybės, atsižvelgiant į Teismo jurisprudenciją, buvo palikta nacionaliniams teismams, dėl daugelio būtinųjų sąlygų interpretavimo neaiškumų jie kreipdavosi preliminaraus nutarimo į ETT. *Brasserie du Pêcheur SA*⁶ byloje ETT papildė būtinąsias sąlygas įveddamas kvalifikuoto pobūdžio kriterijų ES teisės pažeidimui⁷ – tai jog jis turi būti „pakankamai akivaizdus“. Taigi darbo objektas ir yra ES valstybių narių atsakomybės būtinąsios sąlygos įtvirtintos šiuo sprendimu: pažeista teisės norma turi būti siekiama suteikti asmenims teisių; pažeidimas yra pakankamai akivaizdus; turi būti tiesioginis priežastinis ryšys tarp nustatytos valstybei pareigos pažeidimo ir nukentėjusių asmenų patirtos žalos.

Temos aktualumas pasireiškia būtinųjų sąlygų interpretavimo problematika ir pritaikymu praktikoje. Be abejo tema aktuali ir Lietuvos teisinei sistemai. Nuo 2004 m. gegužės 1 d. Lietuva tapo pilnateise ES nare, o ES teisės normos - sudedamąja Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalimi. Taigi Lietuvos piliečiams taip pat suteikta teisė kreiptis į nacionalinį teismą ir reikalauti patirtos žalos atlyginimo iš valstybės už jos padarytą ES teisės pažeidimą. Nors darbo autoriui nepavyko rasti tokio pobūdžio ieškinių Lietuvos teismų praktikoje, tikėtina, kad jų atsiras ateityje. Tad ypatingai būtinųjų sąlygų supratimas aktualus Lietuvos teismams, kurie įpareigoti remtis ETT praktika.

Pagrindinis darbo tikslas – atskleisti ES valstybių narių atsakomybės būtinųjų sąlygų turinį pagal ETT praktiką bei aptarti jau išspręstas ir galimas problemas. Šiam tikslui įgyvendinti keliami tokie uždaviniai:

1. apžvelgti teisinės atsakomybės bei valstybės atsakomybės tarptautinėje teisėje sampratas bei būtinąsias sąlygas.
2. ištirti ES valstybių narių atsakomybės ir jos būtinųjų sąlygų įtvirtinimą.
3. išanalizuoti ES valstybių narių atsakomybės būtinąsias sąlygas bei kitus jos elementus.

Darbe naudojami penki metodai: analizės, istorinis, lyginamasis, lingvistinis, bei sisteminis. Pavyzdžiui, analizės metodas naudojamas nagrinėjant būtinąsias sąlygas, istorinis

---

⁶ Byla C-46/93, *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany* [1996] ECR I-1029.

⁷ Šioje byloje nustatyta, kad galimas ne tik direktyvų, bet ir kitų ES teisės aktų pažeidimas, dėl kurio galima ES valstybių narių atsakomybė.

– valstybės narės atsakomybės principo įtvirtinimo raidai, lyginamasis – ETT sprendimų palyginimui, lingvistinis – ETT vartojamų definicijų aiškinimui, sisteminis – pasitelkiama ne tik ES teisės, bet ir tarptautinės bei nacionalinės teisės aktai.

Kadangi valstybės narės atsakomybė įtvirtinta ir išplėtotą ETT jurisprudencijoje, pagrindinis šaltinis, kuriuo remiamasi darbe - ETT sprendimai bylose, susijusiose su valstybės narės atsakomybe ir jos būtinomis sąlygomis. Naujausios tendencijos taip pat aptiriamos tik užsienio autorių veikaluose ir moksliniuose straipsniuose.

Tam, kad suprasti ES valstybių narių atsakomybės bei jų būtinųjų sąlygų specifiškumą, pirmiausia darbe aptariama atsakomybės, teisinės atsakomybės bei valstybės atsakomybės tarptautinėje teisėje samprata, trumpai apžvelgiami Lietuvos Respublikos teisės aktai, reglamentuojantys valstybės atsakomybę už žalą atsiradusią dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų. Didžiausias dėmesys sutelkiamas į būtinųjų sąlygų analizę ir jų turinio atskleidimą.

Antras skyrius skirtas valstybės narės atsakomybės principo nustatymui ES teisės sistemoje. Tiriamas valstybės narės atsakomybės bei jos būtinųjų sąlygų įtvirtinimas svarbiausiose šiuo aspektu *Francovich* bei *Brasserie du Pêcheur* bylose. Atkreipiamas dėmesys į bylų faktus, ES valstybės narės atsakomybės bei jos sąlygų pagrindimą ir iškilusias problemas. Prieš šių bylų analizę aptiriamos ir galimybės valstybės narės atsakomybę įtvirtinti ankstesnėje ETT praktikoje.

Trečiame skyriuje išsamiai analizuojamos būtiniosios sąlygos valstybės narės atsakomybei kilti pagal gausią ETT praktiką: pažeista teisės norma turi būti siekiama suteikti asmenims teisių; pažeidimas yra pakankamai akivaizdus; turi būti tiesioginis priežastinis ryšys tarp nustatytos valstybei pareigos pažeidimo ir nukentėjusių asmenų patirtos žalos. Didžiausias dėmesys sutelkiamas ties problematiškiausia antrąją sąlygą. Autoriaus iniciatyva šios sąlygos papildomos dar dviem: turi būti ES teisės pažeidimas bei asmuo turi patirtį žalą. Nors ir atsakomybės subjektas aiškus – ES valstybė narė – darbe analizuojamas ir klausimas kokių valdžios organų veiksmai priskirtini valstybei narei, bei pasiremiant ETT jurisprudenciją įrodoma, kad valstybės narės atsakomybė nėra priklausoma nuo kaltės.

1. Teisinės ir valstybės atsakomybės tarptautinėje teisėje samprata bei būtinosios sąlygos

1.1 Atsakomybės ir teisinės atsakomybės samprata ir jos būtinosios sąlygos

Atsakomybės sąvoka gali būti apibrėžiama įvairiai. Vien pats žodis „atsakyti“ dabartinės lietuvių kalbos žodyne turi ne vieną reikšmę: „atsakyti – tai: 1. klausiantį painformuoti; 2. atsiliepti, reaguoti; 3. gauti atpildą už veiksmus; 4. garantuoti, laiduoti darbo sėkmę; 5. nesutikti ką daryti, nutraukti susitarimą; ir kt.“⁸. Tas pats žodynas apibrėžia ir atsakomybės sąvoką: „*atsakomybė – tai dorovinių, pareiginių ir teisinių reikalavimų paisymas*“⁹. Lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje atsakomybė suprantama kaip „*asmens santykis su visuomenės jais keliamais dorovės reikalavimais*“ ir „*jei žmogus laisvai pasirenka šių reikalavimų neatitinkančius poelgius, numato arba gali numatyti jų pasekmes, jam tenka ir atsakomybė už tuos poelgius*“.¹⁰ Filosofijos žodyne tokia sąvoka – „*atsakomybė yra [...] specifinis socialinis ir moralinis teisinis asmens santykis su visuomene, kuriam būdingas savo moralinės pareigos ir teisės normų vykdymas*“.¹¹ Atsižvelgus į šiuos apibrėžimus galima išskirti dvi atsakomybes rūšis:

1. Pozityvioji (perspektyvinė) atsakomybė¹² – atsakomybė, kaip asmens požiūris į visuomenės ir valstybės interesus (moraline prasme).

2. Negatyvioji (retrospektyvinė) atsakomybė – asmeniui daromas poveikis už padarytą teisės pažeidimą; asmens pareiga atsakyti už teisei priešingus veiksmus. Šios atsakomybės taikymą reguliuoja teisės aktai, todėl ši atsakomybė suprantama teisine prasme.

Teisinė atsakomybė – sudedamoji teisinės sistemos dalis. Tai teisinė priemonė, blokuojanti priešingą teisei elgesį ir skatinanti visuomenei naudingą veiklą.¹³ Teisės teorijoje teisinė atsakomybė suprantama kaip valstybės reakcija į praeityje padarytą teisės

⁸ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, psl. 55.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. I Tomas. Vilnius: Mokslas, 1976, psl. 234.

¹¹ Filosofijos žodynas. Vilnius: Mintis, 1975, psl. 36.

¹² A. Vaišvila vadovėlyje „Teisės teorija“ pozityviąją atsakomybę priskiria prie teisinės atsakomybės rūšių ir apibrėžia ją kaip *asmens suvokimą, kad naudodamasis subjektinėmis teisėmis jis privalo vykdyti atitinkamas pareigas ir savanoriškai atlyginti žalą, jei ši bus padaryta, kito asmens teisėms*. Būdingas jos požymis, kad ji įgyvendinama netaikant sankcijų, o kito asmens teisių pažeidimas visada yra netyčinis ir eina kartu su savo kaltės pripažinimu ir savanorišku žalos atlyginimu. Jeigu pripažinimo nėra tai atsakomybė tampa negatyvioji. // A. Vaišvila. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000, psl. 353.

¹³ S. Vansevičius. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000, psl. 225.

pažeidimą.¹⁴ Dėl to asmeniui valstybė taiko atitinkamas sankcijas numatytas teisės aktuose. Teisinės atsakomybės pagrindas – teisės pažeidimas, t.y. priešingas teisei veiksmas arba teisės aktuose numatytos pareigos neatlikimas, taip padarant žalą teisės ginamiems interesams. Nėra teisinės atsakomybės už veiką, kuri formaliai panaši į teisės pažeidimą, bet dėl savo nepavojingumo visuomenei tokia nėra, pavyzdžiui, būtinoji gintis, būtinasis reikalingumas, profesinė rizika.¹⁵ Kad konkreti veika būtų pripažinta kaip teisės pažeidimas, ji turi atitikti teisės pažeidimo sudėtį (objektyvių ir subjektyvių požymių visumą), kurią sudaro keturi elementai:

1. *Objektas* – tai teisės normų saugomos vertybės, į kurias neteisėtai kėsiniamasi.¹⁶

2. *Subjektas* – asmuo, įvykdęs pažeidimą, turi turėti subjekto statusą (teisnumas ir veiksnumas) ir atitikti kitus įstatymuose numatytus specialius reikalavimus.¹⁷

3. *Objektyvioji pusė* – ją paprastai sudaro: a) veika (veikimas ar neveikimas); b) veikos padariniai (žala – reali ar galima, turtinė ar neturtinė); c) tiesioginis priežastinis veikos ir jos sukeltų padarinių (žalos) ryšys, t.y. nustatymas, kad būtent šie teisei priešingi veiksmai yra tikroji atsiradusios žalos priežastis. Šie požymiai apibūdina teisės pažeidimą kaip išorinį elgesį.¹⁸

4. *Subjektiniai požymiai* – tai veikos motyvai, tikslai ir kaltė. Motyvai – paskatos dėl kurių padarytas teisės pažeidimas. Tikslas – tai tas rezultatas, kurio siekiama teisei priešingais veiksmais. Kaltė – veikos sąmoningumas, pažeidėjo psichinis santykis su savo daroma veika, priešinga teisei. Kaltė gali pasireikšti tyčia ar neatsargumu.¹⁹

Tačiau sąvokas „teisės pažeidimo sudėties elementas“ ir „atsakomybės būtinoji sąlyga“ reiktų atskirti. Atsakomybės būtiniosios sąlygos – tai tokie teisės pažeidimo elementai, kurie yra pakankami tam tikru atveju teigti, kad asmuo įvykdė teisinį pažeidimą ir todėl jam gali būti taikomos teisinės atsakomybės priemonės. Taigi būtiniosios sąlygos atsakomybei kilti nebūtinai atitinka visus teisės pažeidimo elementus ir jos skirtingos pagal teisinės atsakomybės rūšį ir veikos pobūdį. Lietuvos teisinėje sistemoje skiriamos tokios teisinės atsakomybės rūšys ir būtiniosios sąlygos jai kilti:

---

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ A. Vaišvila. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000, psl. 346.

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Ten pat.

1. *Baudžiamoji atsakomybė* – griežčiausia teisinės atsakomybės rūšis, įtvirtinta baudžiamuosiuose įstatymuose. Jos esmė – asmens, padariusio pavojingiausią teisės pažeidimą – nusikalstamą veiką, pasmerkimas valstybės vardu.²⁰ Ši atsakomybė yra vieša (atsakomybėn patraukia valstybė) ir asmeninė (atsako tas asmuo, kuris padaro nusikalstamą veiką) ir ją gali pripažinti tik teismai. Baudžiamosios atsakomybės pagrindas – asmens veiksmuose nustatyta nusikalstamos veikos sudėtis, kuri baudžiamosios teisės teorijoje suprantama kaip objektyvių ir subjektyvių nusikalstamos veikos požymių, kurie apibūdina veiką kaip nusikalstamą, visuma. Nusikaltimo sudėtis susideda iš objekto (teisiniai gėriai, į kuriuos nukreipta veika), objektyviosios pusės (išorinė nusikalstamos veikos pusė: veika, pasekmės, priežastinis ryšys tarp veikos ir pasekmių, laikas, vieta, būdas, įrankiai ir kt.), subjekto (pakaltinamas, sulaukęs įstatymo numatyto amžiaus fizinis asmuo, nors gali būti ir specialių požymių, be to tam tikrais atvejais galima ir juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė), subjektyviosios pusės (asmens psichinis santykis su jo daroma veika: kaltė, tikslas, motyvai).²¹ Taigi nesant atsakomybę šalinančių aplinkybių (pvz., būtinoji gintis, būtinasis reikalingumas ir kt.) baudžiamoji atsakomybė asmeniui kils, jeigu jo padaryta veika atitiks Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso²² (BK) specialiojoje dalyje nustatytą nusikalstamos veikos sudėtį. Asmeniui taikomos BK 42 ir 43 str. numatytos sankcijos, kaip laisvės atėmimas, viešieji darbai ir kt.

2. *Administracinė atsakomybė* taikoma už administracinius teisės pažeidimus, t.y. už mažiau pavojingus teisės pažeidimus, nustatytus administracinių teisės pažeidimų kodekse²³ (ATPK). Ją taiko ne tik teismai, bet ir kitos valstybės institucijos – įvairios inspekcijos, pareigūnai ir kt., o už administracinį nusižengimą yra skiriama ATPK nurodytos administracinės nuobaudos. Tokios atsakomybės pagrindas, jeigu nėra atsakomybę šalinančių aplinkybių – asmens veiksmuose nustatyta administracinio nusižengimo sudėtis (objektas, objektyvioji pusė, subjektas, subjektyvioji pusė).

3. Kadangi ES valstybių narių atsakomybė susijusi su žalos atlyginimu, vertėtų labiau aptarti *civilinę atsakomybę* ir jos sąlygas. Ji yra kompensacinio pobūdžio ir jos tikslas

---

²⁰ A. Abramavičius, A. Čepas, A. Drakšienė, J. Nocius, V. Pavilionis, J. Prapiestis, G. Švedas. Baudžiamoji teisė. Vilnius: Eugrimas, 2003, psl. 58.

²¹ Ten pat, psl. 65.

²² Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios. 2000. Nr. 89-2741.

²³ Lietuvos Respublikos administracinės teisės pažeidimų kodeksas (su pakeitimas ir papildymais). Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1.

– atkurti kreditoriaus pažeistas turtines teises. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas²⁴ (CK) 6.245 str. 1 d. civilinę atsakomybę apibrėžia kaip turtinę prievolę, kurios viena šalis turi teisę reikalauti atlyginti nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius), o kita šalis privalo atlyginti padarytus nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius). Civilinė atsakomybė skirstoma į *sutartinę* ir *deliktinę*. Sutartinė civilinė atsakomybė kyla dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo jos vykdymo ir gali pasireikšti tiek nuostolių atlyginimu, tiek netesybomis.²⁵ Deliktinė civilinė atsakomybė atsiranda dėl padarytos žalos, kuri nesusijusi su sutartiniais santykiais, išskyrus tam tikras išimtis ir pasireiškia tik nuostolių atlyginimu.²⁶ LR CK įtvirtina būtinąsias sąlygas civilinei atsakomybei kilti, jeigu nėra atleidimo nuo civilinės atsakomybės aplinkybių pagal 6.253 str.:

a) *neteisėti veiksmai* (LR CK 6.246 str.) – civilinė atsakomybė atsiranda neįvykdžius įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos (neteisėtas veikimas) arba atlikus veiksmus, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti (neteisėtas veikimas), arba pažeidus bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai. Tačiau galimos ir išimtis, kai žalą privalo atlyginti asmuo, kuris tos žalos nepadarė, bet yra atsakingas už padariusio asmens veiksmus (netiesioginė civilinė atsakomybė), arba įstatymas numato atlyginti žalą už teisėtus veiksmus.

b) *priežastinis ryšys* – ši sąlyga būtina, kai civilinė atsakomybė pasireiškia nuostolių atlyginimu²⁷, t.y. atlyginami tik tie nuostoliai, kurie susiję su veiksmis, nulėmusiais skolininko civilinę atsakomybę tokiu būdu, kad nuostoliai pagal jų ir civilinės atsakomybės prigimtį gali būti laikomi skolininko veiksmų rezultatu (LR CK 6.247 str.).

c) *kaltė* (LR CK 6.248) – civilinė atsakomybė galima tik esant skolininko kaltei. Pagal to paties LR CK straipsnio 3 dalį asmuo laikomas kaltu, jeigu atsižvelgiant į prievolės esmę bei kitas aplinkybes jis nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina. Kaltės formos gali pasireikšti tyčia ar neatsargumu ir tai turi įtakos atsakomybės dydžiui, atleidimui nuo atsakomybės, atsakomybės ribojimui ir kt.²⁸ Svarbu ir tai, kad tiek įstatymas, tiek sutartis gali nustatyti išimtį, t.y. civilinę atsakomybę be kaltės arba vadinamąją griežtą arba objektyvią atsakomybę.

---

²⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

²⁵ V. Mikelėnas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Pirmas tomas. Vilnius: Justitia, 2003, psl. 335.

²⁶ Ten pat.

²⁷ Ten pat, psl. 337.

²⁸ Ten pat, psl. 339.

d) *žala* (LR CK 6.249) – būtina civilinės atsakomybės sąlyga, kai civilinė atsakomybė pasireiškia nuostolių atlyginimu²⁹. Žala gali būti turtinė ir neturtinė. Turtinė – tai asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų neteisėtų veiksmų (LR CK 6.249 str. 1 d.). Neturtinė žala apibrėžiama LR CK 6.250 str. kaip asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kt., teismo įvertinti pinigais.

4. *Drausminę atsakomybę* taiko įmonės, įstaigos administracija savo pavaldiems darbuotojams už darbo drausmės pažeidimus pagal Lietuvos Respublikos darbo kodeksą³⁰ (DK). Drausminės atsakomybės pagrindas – darbuotojų drausmės pažeidimas (DK 234 str.), kuriam būdinga teisės pažeidimo elementai: subjektas, objektas, objektyvioji pusė ir subjektyvioji pusė. Darbuotojui gali būti taikomos įvairios drausminės nuobaudos (DK 237 str.) kaip pastaba, papeikimas, atleidimas iš darbo ir kitos.

Prie civilinės deliktinės atsakomybės priskiriama ir valstybės atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų aktų. Pagal LR CK 6.271 str. 1 d. tokią žalą privalo atlyginti valstybė iš valstybės biudžeto nepaisydama konkretaus valstybės tarnautojo ar kito valstybės valdžios institucijos darbuotojo kaltės. Taigi LR CK nustato valstybės civilinę atsakomybę be kaltės, o atsakomybė tokiu atveju atsiranda esant trimis būtinosioms sąlygoms:

1. *neteisėtas aktas*. Sąvoka „aktas“ pagal CK 6.271 str. 3 d. apibrėžiama kaip bet koks valdžios institucijos ar jos darbuotojų veiksmas (veikimas ar neveikimas), kuris tiesiogiai daro įtakos asmenų teisėms, laisvėms ir interesams (valstybės ar savivaldybės institucijų priimami teisės ar individualūs aktai, administraciniai aktai, fiziniai aktai ir t.t., išskyrus teismo nuosprendžius, sprendimus ir nutartis). Neteisėtumas pasireiškia tuo, kad valstybės ir savivaldybės aktai prieštarauja įstatymams plačiaja prasme, t.y. valdžios institucijos darbuotojai neveikia taip, kaip privalėjo pagal teisės aktus veikti.

2. *žala* atlyginama visiškai. Valstybė turi atlyginti tiek turtinę, t.y. tiesioginius nuostolius ir/arba negautas pajamas, tiek neturtinę žalą.

3. *priežastinis neteisėtų veiksmų (neveikimo) ir žalos ryšys*. Valstybė yra atsakinga tik tuomet, kai padaryta žala tiesiogiai nulemta netiesėtų valdžios institucijų aktų.

---

²⁹ Ten pat, psl. 342.

³⁰ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios. Nr. 64-2569.

5. *Materialinė atsakomybė* atsiranda dėl teisės pažeidimo, kuriuo vienas darbo santykių subjektas padaro žalą kitam subjektui, neatlikdamas savo darbo pareigų arba netinkamai jas atlikdamas (DK 245 str.). DK 246 str. nustato ir sąlygas materialinei atsakomybei atsirasti: 1. padaroma žala; 2. žala padaroma neteisėta veika; 3. yra priežastinis ryšys tarp neteisėtos veikos ir žalos atsiradimo; 4. yra pažeidėjo kaltė; 5. pažeidėjas ir nukentėjusioji šalis teisės pažeidimo metu buvo susiję darbo santykiais; 6. žalos atsiradimas yra susijęs su darbo veikla.

6. *Konstitucinė atsakomybė* teisės teorijos doktrinoje paprastai nėra išskiriama. Tokią atsakomybės rūšį įvardijo Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo 1999 m. gegužės 11 d. nutarime, konstatuodamas, kad „balsuojant dėl apkaltos Seime yra sprendžiamas asmens konstitucinės <...> atsakomybės klausimas“³¹.

1.2 Valstybės atsakomybės pagal tarptautinę teisę samprata ir jos būtinosios sąlygos

Atsakomybę tarptautinėje teisėje sudaro trys institutai: pirma, valstybės atsakomybė už tarptautinės teisės pažeidimus, antra, valstybės atsakomybė už žalą, padarytą teisėta veikla, ir trečia, baudžiamoji fizinių asmenų tarptautinė teisinė atsakomybė už nusikaltimus taikai, žmoniškumui ir karinius nusikaltimus.³² Taip pat galima išskirti kitų tarptautinės teisės subjektų – tarptautinių organizacijų atsakomybę.³³

Valstybės atsakomybės už tarptautinius teisės pažeidimus institutą ilgą laiką reguliavo tarptautiniai papročiai.³⁴ Tarptautinė teisės komisija (TTK) 2001 m. galutinai baigė rengti ilgai trukusį „Valstybių atsakomybės straipsnių projektą“³⁵ („*Draft Articles on State Responsibility*“), o Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja šį tekstą įtvirtino 2001 m. gruodžio 12 d. rezoliucijoje 56/83, kuri vadinasi „valstybės atsakomybė už neteisėtas tarptautines veikas“ (angl. – „*Responsibility of States for internationally wrongful acts*“)³⁶.

³¹ 1999 m. gegužės 11 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „dėl Seimo statute numatytos apkaltos procedūros. *Valstybės žinios*, 1999-05-14, Nr. 42-1345; atitaisymas – 1999-05-19, Nr. 43.

³² V. *Vadapalas*. Tarptautinė teisė. Vilnius, Eugrimas, 1998, psl. 337.

³³ Ten pat.

³⁴ V. *Vadapalas*. Tarptautinė teisė. Vilnius, Eugrimas, 1998, psl. 337.

³⁵ TTK jau 1955 m. nusprendė, o 1956 m. pradėjo rengti šį projektą. Išsamiau - http://untreaty.un.org/ilc/summaries/9_6.htm

³⁶ 2001 m. gruodžio 12 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija priimta 56 jos sesijoje „Valstybės atsakomybė už neteisėtas tarptautines veikas“ (angl. – „*Responsibility of States for internationally wrongful acts*“) // UN Doc. A/RES/56/83.

Šio dokumento I dalies 1 straipsnis nustato: „kiekvienas valstybės įvykdytas tarptautinės teisės pažeidimas sukelia jos tarptautinę atsakomybę“. Taigi tam, kad valstybės veika (veikimas ar neveikimas) būtų kvalifikuota kaip tarptautinės teisės pažeidimas, reikia nustatyti, ar ši veika turi visus būtinus pažeidimo požymius. Teisės pažeidimo sudėtis tarptautinėje teisėje skiriasi nuo bendrosios teisės pažeidimo sudėties nacionalinėje teisėje ir tai paaiškinama tiek tarptautinės teisės specifika, tiek valstybės kaip tarptautinės teisės subjekto specifika.³⁷ Pavyzdžiui, subjekto klausimas praktiškai nekyla (visada tik valstybė), kaltė taip pat nėra būtinoji sąlyga tarptautinėje teisėje, nes tai psichologinio pobūdžio kategorija, sunkiai pritaikoma tokiam subjektui kaip valstybė.³⁸

Tarptautinės teisės pažeidimo sudėtis yra apibrėžta 2 straipsnyje: „valstybės veika ar neveikimas yra tarptautinės teisės pažeidimas, kai:

- a. veika pagal tarptautinę teisę priskiriama valstybei; ir
- b. veika sudaro šios valstybės tarptautinio įsipareigojimo pažeidimą.“

Šis straipsnis numato sąlygas, t.y. (a) ir (b) elementų visumą, kurios reikalingos nustatyti ar valstybė įvykdė tarptautinį teisės pažeidimą, o tai reiškia ir tarptautinės atsakomybės atsiradimą. Elementas (a), paprastai vadinamas *subjektyviu elementu*, kurį sudaro veika, kurią galima priskirti valstybei, kaip tarptautinės teisės subjektui, o ne atskiram privačiam asmeniui ar jų grupei.³⁹ Tai reglamentuojama I skyriuje 2 dalyje. 4 straipsnyje nustatyta, kad „valstybės organo elgesys pagal tarptautinę teisę priskiriamas valstybės veikai nepriklausomai nuo to ar organas vykdo įstatymų leidžiamąsias, vykdomąsias, teismines ar kitas funkcijas, taip pat nepriklausomai nuo to, koks jo statusas valstybės struktūroje, ir nuo to ar jis apibūdinamas kaip centrinės valdžios ar teritorinio vieneto organas.“ Pagal 5 straipsnį valstybei priskiriamos ir tokios veikos, kurias padaro asmenys ar kitokie subjektai, kurie nelaikomi valstybės organais, bet yra įgalioti pagal valstybės įstatymus vykdyti valdžios funkcijas. Kiti straipsniai numato specialius atvejus, kada veikos priskiriamos valstybei pagal tarptautinę teisę. Elementas (b), paprastai vadinamas *objektyviu elementu*, parodo, jog valstybė, kuriai ši veikla priskiriama, šia veika pažeidė savo tarptautinį įsipareigojimą.⁴⁰ Šį elementą reglamentuoja I dalies 3 skyrius. 12 straipsnyje yra nurodyta, kad „valstybė

---

³⁷ V. Vadapalas. Tarptautinė teisė. Vilnius, Eugrimas, 1998, psl. 353.

³⁸ Ten pat.

³⁹ Commentaries to the draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts. adopted by the International Law Commission at its fifty-third session (2001) (extract from the Report of the International Law Commission on the work of its Fifty-third session, *Official Records of the General Assembly, Fifty-sixth session, Supplement No. 10 (A/56/10)*, chp.IV.E.2).

⁴⁰ Ten pat.

pažeidžia tarptautinį įsipareigojimą, kai šios valstybės veikia nesuderinama su šiuo įsipareigojimu, nepaisant jo kilmės ir pobūdžio“. Taigi valstybės atsakomybė gali kilti nepriklausomai nuo įsipareigojimo šaltinio: ar tai būtų sutartis, paprotys, vienašalis įsipareigojimas ir t.t.⁴¹

Analizuojamoje JT rezoliucijos 55 straipsnyje įtvirtinta *lex specialis* taisyklė – „šie straipsniai yra netaikomi ten, kur klausimus dėl valstybės atsakomybės reguliuoja specialios taisyklės.“ Europos Sąjungoje, kuri pasižymi savo autonomine teisės sistema, ir yra nustatytos išimtys. Kita vertus ES valstybės narės atsakomybė skiriasi nuo valstybės atsakomybės pagal tarptautinę teisę. Klasikinė tarptautinė teisė nelaiko subjektais individų, taigi kai žala padaroma asmenims, tai valstybė, kurios piliečiai patiria žalą, laikoma nukentėjusia, o ne patys asmenys, kaip yra ES valstybės narės atsakomybės atveju.⁴² Tačiau nepaisant to ETT savo praktikoje nevensgė pasinaudoti valstybės atsakomybės samprata pagal tarptautinę teisę aiškinant ES valstybės narės atsakomybę.⁴³

---

⁴¹ V. Vadapalas. Tarptautinė teisė. Vilnius, Eugrimas, 1998, psl. 356.

⁴² Lee, Ian B. In Search of a Theory of State Liability in the European Union. Harvard Jean Monnet Working Paper, No. 9/99, psl. 20 // <http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/99/990901.html>

⁴³ Byla C-46/93, *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany* [1996] ECR I-1029.

2. Europos Sąjungos valstybių narių atsakomybės ir jos būtinųjų sąlygų įtvirtinimas

ETT – teisminė ES institucija, susidedanti iš Teisingumo Teismo ir Pirmosios instancijos teismo. Pagal EB Sutarties 220 str. „Teisingumo Teismas ir Pirmosios instancijos teismas, kiekvienas pagal savo jurisdikciją, užtikrina, kad aiškinant ir taikant šią Sutartį būtų laikomasi teisės“. Taigi ETT pagrindinė užduotis yra užtikrinti vienodą ES teisės aiškinimą ir taikymą. Vykdančiam savo užduotį Teisingumo Teismui yra suteikta apibrėžta jurisdikcija procese dėl prašymo priimti preliminarų nutarimą ir nagrinėjant įvairių rūšių ieškinius. Didžiausią įtaką formuojant ETT praktiką turi preliminarūs nutarimai (arba prejudiciniai sprendimai). Tai tam tikras Teisingumo Teismo ir valstybių narių teismų, kurie pagal Bendrijos teisę yra kompetentingi ją taikyti, bendradarbiavimo mechanizmas. Pagal Sutarties 234 str. valstybės narės teismas gali, o galutinės instancijos teismas, kurio sprendimas pagal nacionalinę teisę negali būti skundžiamas, privalo pateikti prašymą dėl preliminarus nutarimo jeigu kyla klausimų dėl:

1. Sutarties aiškinimo;
2. Bendrijos institucijų ir Europos Centrinio Banko (ECB) aktų galiojimo ir išaiškinimo;
3. Tarybos aktu įkurtų įstaigų statutų išaiškinimo, kai tuose statutuose tai numatyta.

Teisingumo Teismo atsakymas nėra paprasta nuomonė, bet motyvuotas sprendimas ar nutartis. Teisingumo Teismo pateiktas išaiškinimas yra privalomas nacionaliniam teismui, kuriam jis yra skirtas. Tačiau jis taip pat yra privalomas kitiems nacionaliniams teismams sprendžiant iš esmės tapačias problemas. Nors paduoti prašymą dėl prejudicinio sprendimo priėmimo gali tik nacionaliniai teismai, visos nacionaliniame teisme dalyvaujančios bylos šalys, valstybės narės ir Europos Sąjungos institucijos gali dalyvauti Teisingumo Teisme pradėtame procese. Taigi preliminarų nutarimų pagalba siekiama užtikrinti efektyvų ir vienodą Bendrijos teisės aktų taikymą ir išvengti bet kokių jų aiškinimo skirtumų nacionaliniuose teismuose.

ETT praktika labai reikšminga plėtojant ES teisę bei ginant asmenų teises, kurias jiems suteikė Bendrijos teisės aktai. Savo sprendimuose Teismas įtvirtino ir išaiškino tiesioginio bei netiesioginio veikimo, tiesioginio taikymo, ES teisės viršenybės bei kitus

pamatinius ES principus, taip pat priėmė sprendimus, įtakojančius kasdienį Bendrijos piliečių gyvenimą (sprendimai dėl laisvo prekių, asmenų, paslaugų, kapitalo bei kitų teisių). 1991 m. *Francovich* byloje ETT priėmė vieną svarbiausių savo sprendimų istorijoje, kurioje įtvirtino valstybės narės atsakomybę bei jos sąlygas, kurios vėlesnėje *Brasserie du Pêcheur* byloje buvo papildytos. Šiame skyriuje ir bus aptariamas valstybės narės atsakomybės principo ir jos būtinųjų sąlygų nustatymas Teismo praktikoje.

2.1 Pirmosios Europos Teisingumo Teismo užuominos apie valstybės narės atsakomybės galimybę

Kaip jau minėta valstybės atsakomybės principą ETT įtvirtino bylose *Francovich, Andrea, and Bonifaci, Daniela v. Italian Republic*⁴⁴. Tačiau tai nebuvo visiškai nauja taisyklė. Valstybės atsakomybės galimybė buvo išvelgta jau ankstyvoje ETT praktikoje, gerokai anksčiau nei 1991 m., kai buvo priimtas *Francovich* sprendimas.

Pirmoji Teisingumo Teismo byla, kurioje užsiminta, kad Sutarties pažeidimas gali sukelti valstybės narės pareigą kompensuoti su tuo susijusią žalą, laikytina *Humblet v Belgium*⁴⁵ byla, priimta 1960 m., keletą metų prieš tai kai buvo įtvirtinti ES teisės viršenybės bei tiesioginio veikimo principai. ETT joje konstatavo, kad jeigu jis „nustato, kad valstybės narės valdžios organų įstatyminė ar administracinė priemonė yra priešinga Bendrijos teisei, tada valstybė yra įpareigota remiantis Europos anglies ir plieno sutarties 86 straipsniu panaikinti tokią priemonę ir už dėl to kilusius neteisėtus padarinius atlyginti žalą“.⁴⁶ Nors ši byla siejosi su Europos anglies ir plieno sutartimi, tačiau būtent jos 86 straipsnis buvo ekvivalentiškas dabartiniam Europos Bendrijos Sutarties 10 straipsniui, kuris įpareigoja valstybes nares imtis visų atitinkamų bendrų ir specialių priemonių, kad užtikrinti Sutarties ir Bendrijos institucijų nustatytų pareigų vykdymą. Šis Sutarties 10 straipsnis vėliau tapo vienu iš argumentų pagrindžiant valstybės narės atsakomybę *Francovich* byloje.

1973 m. byloje *Commission v Italy*⁴⁷ ETT vėl aiškiai išreiškė valstybės atsakomybės idėją, konstatuodamas, kad „...Teismo sprendimas pagal Sutarties 169 str. [dabar 226] ir 171 str. [dabar 228] gali būti esminis dalykas nustatantis pagrindus valstybės narės atsakomybei

---

⁴⁴ Sujungtos bylos C-6/90 ir C-9/90, *Francovich, Andrea, and Bonifaci, Daniela v. Italian Republic* [1990] ECR I-5357.

⁴⁵ Byla 6/60, *Humblet v. Belgium* [1960] ECR 559.

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ Byla 39/72 *Commission v Italy* [1973] ECR 101.

kilti dėl jos įsipareigojimų nevykdymo kitoms valstybėms narėms, Bendrijai ar privatiems asmenims“. Sutarties 226-228 str. numato specialią procedūrą, pagal kurią valstybė narė gali būti pripažinta nesilaikanti pareigų pagal Sutartį ir jai gali būti pritaikytos sankcijos.⁴⁸

Vėlesnėse bylose ETT pasisakė, kad valstybės atsakomybė – tik nacionalinės teisės kategorija. *Russo*⁴⁹ byloje ETT konstatavo, kad „jeigu žala buvo padaryta dėl Bendrijos teisės pažeidimo, valstybė yra atsakinga nukentėjusiai šaliai pagal nacionalinės teisės nuostatas dėl valstybės atsakomybės“. *Rewe*⁵⁰ byloje ETT nusprendė, kad Bendrijos taisyklių nepaisymo atveju valstybė narė savo nacionalinėje teisinėje sistemoje turi nurodyti, kad jų teismai ir tribunolai turi jurisdikciją tokiems klausimams ir taip pat nustatyti procedūrinės taisyklės, reguliuojančias ieškinius dėl individų teisių, kylančių iš Bendrijos teisės, apsaugos. Teismas pabrėžė, kad šios taisyklės neturi būti mažiau palankios už tas, kurios susijusios su nacionaline teise grindžiamais reikalavimais (ekvivalentiškumo principas), ir neturi būti tokios, kad dėl to būtų beveik neįmanoma arba pernelyg sudėtinga gauti žalos atlyginimą (efektyvumo principas).⁵¹ Šie principai pakartoti *Francovich* bei daugelyje vėlesnių bylų, susijusių su valstybės narės atsakomybe. *Granaria*⁵² byloje ETT išaiškino, kad „kompensacija, kurią turėtų sumokėti nacionalinė institucija dėl padarytos valstybių narių institucijų ar jų pareigūnų žalos privatiems asmenims, arba dėl Bendrijos teisės pažeidimo arba nacionalinės teisės nepaisymo, klausimas nėra sprendžiamas pagal Sutarties 288 str. 2 dalį ir turi būti apibrėžtas nacionalinių teismų“. Taip Teismas atskyrė Bendrijos deliktinę atsakomybę (Sutarties 288 str. 2 d.) ir valstybių narių atsakomybę.

Taigi lieka tik stebėtis kodėl ETT nebuvo paprašytas tolimesnės šio principo, dėl individų teisės reikalauti kompensacijos už Bendrijos teisės pažeidimą, analizės iki *Francovich* bylos, ypač dėl to, kad į šį klausimą pats Teismas savo praktikoje buvo tiesiogiai atkreipęs dėmesį pakankamai seniai. Lieka tik svarstyti, gal tiesioginio ar netiesioginio veikimo principai „sumažino potencialių pareiškimų dėl kompensacijų skaičių ankstyvame etape leisdami asmenims remtis Bendrijos teise“. ⁵³ Arba gal būt pats Teismas, tokiaime periode kai jo sprendimams dėl ES teisės viršenybės ir tiesioginio veikimo nacionaliniai teismai tvirtai priešinosi, nelabai norėjo įtvirtinti privatiems asmenims teisės į kompensaciją

---

⁴⁸ Plačiau 33-34.

⁴⁹ Byla 60/75, *Russo v. Aima* [1976] ECR 45.

⁵⁰ Byla 33/76, *Rewe v Landwirtschaftskammer Saarland* [1976] ECR 1989.

⁵¹ Byla 199/82, *San Giorgio* [1983] ECR 3595

⁵² Byla 101/78, *Granaria BV v. Hoofdprodukschap voor Akkerbouwprodukten* [1979] ECR 623.

⁵³ *Anthony Arnall. Rights and Remedies: Restraint or Activism? Julian Lonbay and Andrea Biondi . Remedies for Breach of EC Law. Wiley, Sussex, 1997, 15-23, psl. 21.*

už valstybės narės Bendrijos teisės pažeidimą. Kaip bebūtų reikia konstatuoti, kad ETT prieš *Francovich* bylą pasitikėjo nacionaliniais įstatymais ir Bendrijos teisių apsauga nacionaliniuose teismuose atsižvelgiant į ekvivalentiškumo ir efektyvumo principų reikalavimus⁵⁴. Ir nors Teismas savo ankstesnėse bylose išvelgė valstybės narės atsakomybės galimybę, jis nenustatė aiškių sąlygų, pagal kurias valstybė gali būti laikoma atsakinga. Tai jis padarė *Francovich, Brasserie du Pêcheur* bylose, o vėliau kitose bylose jas dar labiau išaiškino.

2.2 Valstybių narių atsakomybės principo įtvirtinimas *Francovich* byloje

2.2.1 *Francovich* bylos faktai

Francovich byloje ginčas iškilo dėl Italijoje laiku neįgyvendintos 1980 m. spalio 20 d. Tarybos direktyvos 80/987/EEB⁵⁵, kuria siekiama užtikrinti darbuotojams minimalų apsaugos lygį pagal Bendrijos teisę jų darbdaviui tapus nemokiam, nepažeidžiant palankesnių valstybėse narėse galiojančių nuostatų. Šios pareigos neįvykdymą ETT jau buvo konstatavęs 1989 m. sprendime *Komisija prieš Italiją*⁵⁶, tačiau jis nedavė praktinių rezultatų, nes Italijos valdžia nesiėmė jokių priemonių ištaisyti pažeidimą. A. *Francovich*, Danila Bonifaci ir dar kitiems 33 darbuotojams bankrotavę darbdaviai buvo neišmokėję su darbo santykiais susijusių pajamų. Kadangi Italija direktyvos, kuri darbdavio nemokumo atveju numato konkrečias garantijas dėl neišmokėtų sumų, susijusių su darbo užmokesčiu, patenkinimu, neįgyvendino, pareiškėjai pradėjo teisminį procesą prieš Italijos Respubliką ir reikalavo kompensacijos. Esant tokiom aplinkybėm du Italijos nacionaliniai teismai ETT pateikė tapačius klausimus, kurie iškėlė dvi problemas:⁵⁷

1. direktyvos nuostatų, kurios apibrėžia darbuotojų teises, tiesioginis veikimas ir,
2. valstybės atsakomybės už padarytą žalą dėl išipareigojimų pagal Bendrijos teisę neįvykdymo buvimas ir jos apimtis.

Atsakant į pirmąjį klausimą buvo nagrinėjamos tiesioginio direktyvos veikimo sąlygos. ETT nustatė, kad aptariamoms direktyvos nuostatos yra pakankamai aiškios ir besąlygiškos, kiek tai susiję su asmenimis, turinčiais teisę į garantiją, ir garantijos turiniu,

⁵⁴ *Tridimas, Takis*. Liability for Breach of Community Law: Growing up and mellowing down? CMLRev 2001, psl. 303.

⁵⁵ 1980 m. spalio 20 d. Europos Tarybos direktyva 80/987/EEB dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su darbuotojų apsauga jų darbdaviui tapus nemokiam, suderinimo (OL L 283, p. 23).

⁵⁶ Byla 22/87 *Commission v Italy* [1989] ECR.

⁵⁷ Sujungtos bylos C-6/90 ir C-9/90, *Francovich, Andrea, and Bonifaci, Daniela v. Italian Republic* [1990] ECR I-5357, p. 7.

tačiau šių elementų nepakanka, kad privatūs asmenys galėtų remtis tomis nuostatomis nacionaliniuose teismuose, t.y. nepakanka, kad direktyva turėtų tiesioginį veikimą. Teismas pareiškė, kad šios nuostatos nenurodo asmens, kuris privalo suteikti garantiją, o valstybė negali būti laikoma privalančia ją suteikti vien dėl to, kad ji per nustatytą terminą nesiėmė perkėlimo priemonių.⁵⁸ Įdomu tai, kad kai kurie autoriai tvirtina, kad Teismas tyčia nepripažino šios direktyvos tiesioginio veikimo tam, kad vėliau nustatytų valstybės narės atsakomybės principą.⁵⁹ Taigi nenustatęs tiesioginio veikimo galimybės ETT perėjo spręsti klausimą dėl valstybės atsakomybės už padarytą žalą dėl įsipareigojimų pagal Bendrijos teisę neįvykdymo ir masto ir valstybės pareigos atlyginti žalą, kurią privatūs asmenys patyrė dėl to, kad nebuvo perkelta direktyva.

2.2.3 Valstybės narės atsakomybės pagrindimas

Francovich byloje ETT pagaliau įtvirtino valstybės narės atsakomybės principą, konstatuodamas, kad „valstybės atsakomybė už privatiems asmenims padarytą žalą dėl Bendrijos teisės pažeidimų, priskiriamų valstybei, yra neatskiriama Sutarties sistemos dalis“.⁶⁰ Šią savo tezę jis įrodė trimis pagrindais:

1. ES teisės specifiškumas, autonomiškumas. Teismas rėmėsi savo pamatine praktika - *Van Gend en Loos*⁶¹ bei *Costa*⁶² bylomis: „...EEB sutartis nustatė savą teisės sistemą, kuri integruota į valstybių narių teisės sistemą ir kurią privalo taikyti jų teismai. Šios teisės sistemos subjektai yra ne tik valstybės narės, bet ir jų nacionaliniai subjektai. Bendrijos teisė ne tik nustato pareigas privatiems asmenims, bet ir suteikia teises, kurias yra sudedamoji tų asmenų teisių ir pareigų visumos dalis. Šios teisės atsiranda ne tik tada, kai Sutartis aiškiai jas suteikia, bet ir dėl pareigų, kurias Sutartis aiškiai apibrėžtu būdu nustato ir privatiems asmenims, ir valstybėms narėms, ir Bendrijos institucijoms.“⁶³ Taigi valstybei nevykdant įsipareigojimų pagal ES teisę, individams suteikta teisė reikalauti žalos atlyginimo iš valstybės. Tokiu būdu dar labiau išryškinama ES teisės autonomija ir ES teisės viršenybė.

⁵⁸ Sujungtos bylos C-6/90 ir C-9/90, *Francovich, Andrea, and Bonifaci, Daniela v. Italian Republic* [1990] ECR I-5357.

⁵⁹ *Josephine Steiner*. From Direct Effects to *Francovich*: Shifting Means of Enforcement of Community Law // 18:1 *European Law Review* (1993), 3-22, psl. 20.

⁶⁰ Sujungtos bylos C-6/90 ir C-9/90, *Francovich, Andrea, and Bonifaci, Daniela v. Italian Republic* [1990] ECR I-5357.

⁶¹ Byla 26/62, *NV Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen* [1963] ECR 1.

⁶² Byla 6/64, *Flaminio Costa v. ENEL* [1964] ECR 585.

⁶³ Sujungtos bylos C-6/90 ir C-9/90, *Francovich, Andrea, and Bonifaci, Daniela v. Italian Republic* [1990] ECR I-5357.

2. Efektyvi individų teisių apsauga. ETT jau ne kartą buvo konstatavęs, kad „nacionaliniai teismai, įgalioti savo jurisdikcijos ribose taikyti Bendrijos teisės nuostatas, privalo užtikrinti visapusi šių nuostatų veikimą ir apsaugoti teises, kurias jos suteikia privatiems asmenims.“⁶⁴ Atsižvelgdamas į tai Teismas pabrėžė, kad „visapusišis Bendrijos normų veiksmingumas būtų pažeistas, o jų suteikiamų teisių apsauga susilpninta, jeigu privatūs asmenys negalėtų gauti žalos atlyginimo, kai jų teisės pažeidžiamos dėl Bendrijos teisės pažeidimo, kuris priskiriamas valstybei narei. Galimybė gauti žalos atlyginimą iš valstybės narės ypač reikalinga tada, kai, o taip yra ir šiuo atveju, visapusišis Bendrijos taisyklių veikimas priklauso nuo tos valstybės veiksmų, ir todėl, neatlikus tokių veiksmų, privatūs asmenys negali nacionaliniuose teismuose remtis teisėmis, kurias jiems pripažįsta Bendrijos teisė.“⁶⁵

3. Lojalumo bei solidarumo principas, įtvirtintas EB Sutarties 10 straipsnyje (buvęs 5 straipsnis), pagal kurį valstybės narės turi imtis visų atitinkamų bendrų ar specialiųjų priemonių, kad užtikrintų Sutarties ir Bendrijos institucijų nustatytų pareigų vykdymą. Teismas pabrėžė, kad viena iš tokių pareigų - panaikinti neteisėtas Bendrijos teisės pažeidimo pasekmes (rėmėsi *Humblet*⁶⁶ byla).

Taigi remdamasis šiais argumentais ETT nustatė valstybės atsakomybės principą, pagal kurį valstybės narės privalo atlyginti žalą, privačių asmenų patirtą dėl Bendrijos teisės pažeidimų, kurie joms priskiriami.

2.2.4 Valstybės narės atsakomybės būtiniosios sąlygos pagal *Francovich* bylą

Pripažindamas valstybės narės atsakomybę galimybę ETT *Francovich* byloje nustatė ir būtinąsias sąlygas, kurioms esant atsakomybė gali kilti. Teismas pabrėžė, kad šios sąlygos priklauso nuo Bendrijos teisės pažeidimo, kuriuo buvo padaryta žala, pobūdžio. Taigi jei valstybė narė nesilaiko pareigos pagal Sutarties 249 straipsnio (buvęs 189 str.) trečiąją pastraipą imtis visų priemonių direktyvoje numatytam rezultatui pasiekti, visapusišis šios Bendrijos teisės normos veiksmingumas reikalauja teisės į žalos atlyginimą, jei įvykdytos trys sąlygos:

---

⁶⁴ Byla 106/77 *Amministrazione delle Finanze dello Stato v. Simmenthal SpA* [1978] ECR, 629; Byla C-213/89 *R. Secretary of State for Transport, ex parte Factortame Ltd. and others* [1990] ECR, I-2433.

⁶⁵ Sujungtos bylos C-6/90 ir C-9/90, *Francovich, Andrea, and Bonifaci, Daniela v. Italian Republic* [1990] ECR I-5357.

⁶⁶ Byla 6/60, *Humblet v. Belgium* [1960] ECR 559.

1. direktyvos siekiamas rezultatas turi apimti teisių privatiems asmenims suteikimą.
2. šių teisių turinį turi būti įmanoma identifikuoti remiantis direktyvos nuostatomis.
3. tarp valstybės pareigos nesilaikymo ir padarytos žalos turi būti priežastinis ryšys.

Dėl procedūrinių taisyklių pagal kurias žalos atlyginimo teisė turėtų realų poveikį, ETT konstatavo, kad „nesant Bendrijos teisės aktu, valstybė privalo atlyginti padarytos žalos pasekmes remdamasi nacionaline teise dėl atsakomybės“.⁶⁷ Tai reiškia, kad kiekvienos valstybės narės vidinėje teisės sistemoje turi būti paskiriami kompetentingi teismai ir nustatomos išsamios procedūrinės ieškinių, skirtų iš Bendrijos teisės kylančioms asmenų teisėms visapusiškai užtikrinti, taisyklės, paremtos ekvivalentiškumo ir efektyvumo principais: „įvairiais nacionalinės teisės aktais nustatytos materialinės ir procedūrinės žalos atlyginimo sąlygos neturi būti mažiau palankios už tas, kurios susijusios su nacionaline teise grindžiamais reikalavimais“ (ekvivalentiškumo principas), ir „neturi būti tokios, kad dėl to būtų beveik neįmanoma arba pernelyg sudėtinga gauti žalos atlyginimą“ (efektyvumo principas).⁶⁸

2.2.5 Valstybių narių atsakomybės principo įtvirtinimo nauda ir kilusios problemos

Taip vadinamas *Francovich* arba „valstybės atsakomybės“ ieškinys greitai sulaukė teigiamos Teisingumo Teismo apžvalgininkų nuomonės.⁶⁹ Jis suteikia daug privalumų. Pirmiausia jis sudaro galimybę direktyvos nuostatoms būti teisingoms nacionaliniuose teismuose nors nėra jos tiesioginio veikimo. Taip pat teigiama, kad šis mechanizmas yra labiau efektyvus garantuojant valstybių narių paklusnumą įgyvendinant ES teisę nei tiesioginis arba netiesioginis veikimas, nes koncentruojamasi į valstybės narės pareigą ir

---

⁶⁷ Sujungtos bylos C-6/90 ir C-9/90, *Francovich, Andrea, and Bonifaci, Daniela v. Italian Republic* [1990] ECR I-5357.

⁶⁸ Ten pat.

⁶⁹ *Steiner, J. From Direct Effects to Francovich: Shifting Means of Enforcement of Community Law* // 18 E.L.Rev. 3 (1993).

numato sankciją jos nesilaikant.⁷⁰ Be abejo valstybės atsakomybės principo įtvirtinimas atveria dar didesnes individų teisių, kurias suteikia ES, užtikrinimo galimybes.

Tačiau taip pat greitai iškilo ir nauji problematiški klausimai, susiję tiek su valstybės narės atsakomybės pagrindimu, tiek ir su praktiniu įgyvendinimu nacionalinėje sferoje. ETT *Francovich* byloje visgi nepakankamai detalčiai atskleidė šį principą. Iškilo tokie klausimai⁷¹:

1. Kokios yra valstybės atsakomybės ribos? Kokios ES teisės normos nustato valstybės atsakomybę? Ar gali valstybės atsakomybės principas būti taikomas kitiems ES teisės subjektams, ne tik valstybėms? Ar valstybės atsakomybė taikoma tik bylose kai yra aiškus ES teisės neįgyvendinimas? Kokio rimtumo turi būti pažeidimas? Ar tai taikoma tik direktyvoms? Ar tai taikoma tik nuostatoms, kurios negali tiesiogiai veikti?

2. Jei toks yra, tai koks turėtų būti santykis tarp valstybių narių atsakomybės ir panašios Bendrijos deliktinės atsakomybės, įtvirtintos Sutarties 288 straipsnyje?

3. Kyla klausimas dėl praktinio įgyvendinimo, kadangi yra valstybių narių, kurios paprasčiausiai nepripažįsta ieškinių prieš valstybę dėl žalos atlyginimo dėl leidžiamosios valdžios veikimo ar neveikimo. Sunku įsivaizduoti kaip tokiu atveju turėtų būti atlyginama žala, jei pagal nacionalinę teisę nėra galimybės pateikti tokį ieškinį. Nacionaliniai teismai gali būti įpareigoti sukurti *de novo* ieškinius prieš valstybę.

Į kai kuriuos iš šių klausimų ETT atsakė priimdamas sprendimą *Brasserie du Pêcheur* byloje.

2.3 Valstybės narės atsakomybė pagal

***Brasserie du Pêcheur* ir *Factortame III* bylas**

2.3.1 *Brasserie du Pêcheur* ir *Factortame III* bylų faktai

Šios bylos iškilo kai Vokietijos bei Anglijos teismai kreipėsi į ETT prejudicinio sprendimo dėl valstybės narės atsakomybės už žalą, padarytą asmenims dėl tai valstybei priskirtino Bendrijos teisės pažeidimo, sąlygų. Pirmojoje byloje Prancūzijos bendrovė *Brasserie du Pêcheur* pateikė ieškinį prieš Vokietiją dėl nuostolių, kuriuos ji patyrė Vokietijai apribojus importą ir taip pažeidžiant Bendrijos teisę, o konkrečiai Sutarties 28 straipsnį (seniau 30). ETT importo apribojimo pažeidimą jau buvo nustatęs savo byloje

⁷⁰ *Shaw, Jo.* Law of the European Union. Third Edition. Palgrave, 2000, psl. 454.

⁷¹ Ten pat.

*Commission v. Germany*⁷². Antrojoje byloje *Factotarme ir kt.*, jungianti fizinius asmenys bei pagal Jungtinės Karalystės įstatymus įsteigtas bendrovės, pateikė ieškinį Anglijos teismui dėl žalos atlyginimo, atsižvelgiant į tai, kad ETT dviejuose savo sprendimuose⁷³ nustatė Anglijos įstatymo nuostatų nesuderinamumą su Bendrijos teise. Taigi abiejose bylose buvo sprendžiami klausimai dėl žalos, kuri kilo dėl įstatymo leidžiamojo organo veikos, nesuderinamos su Bendrijos teise, nekeičiant galiojančių teisės aktų (*Brasserie du Pêcheur*) arba priimant naujus teisės aktus (*Factortame III*).

2.3.2 Valstybės narės atsakomybės būtiniosios sąlygos pagal

Brasserie du Pêcheur ir *Factortame III* bylas

Nustatydamas valstybės narės atsakomybės sąlygas šioje byloje ETT paraleliai rėmėsi savo praktika dėl Sutarties 288 straipsnio 2 dalies, kuris įtvirtina Bendrijos deliktinę atsakomybę dėl žalos, kurią padaro jos institucijos ar tarnautojai. Tai teismas pagrindė dviem aspektais:

1. Sutarties 288 straipsnio antroji pastraipa dėl Bendrijos deliktinės atsakomybės nurodo valstybių narių įstatymams būdingus bendruosius principus, kuriais Teisingumo Teismas taip pat vadovaujasi kitose Bendrijos teisės srityse, jei nėra rašytinių normų.⁷⁴

2. Valstybės atsakomybės už Bendrijos teisės pažeidimu asmenims padarytą žalą sąlygos negali, jei nėra konkretaus pateisinimo, skirtis nuo tų sąlygų, kurios reglamentuoja Bendrijos atsakomybę panašiomis aplinkybėmis. Teisių, kurias asmenys įgyja pagal Bendrijos teisę, apsauga negali skirtis pagal tai, ar atsakomybė už žalą tenka nacionalinei valdžios institucijai, ar Bendrijos institucijai.⁷⁵

Remdamasis Sutarties 288 str. 2 pastraipos interpretacija savo jurisprudencijoje, Teismas pabrėžė, kad Bendrijai, kai ji teisėkūros procese turi didelę veiksmų laisvę, atsakomybė kyla tik jei konkreti institucija akivaizdžiai ir šiurkščiai pažeidė jos galių įgyvendinimo ribas.⁷⁶ ETT išvelgė, jog nacionalinės įstatymų leidžiamosios institucijos, kaip ir Bendrijos institucijos, kai jos veikia Bendrijos teisės reglamentuojamoje srityje, veiksmų

⁷² Byla C-178/84, *Commission v. Germany* [1987] ECR 1227.

⁷³ Byla C-221/89, *R. v. Secretary of State for Transport ex parte Factortame Ltd (Factortame II)* [1991] ECR I-3905; Byla C-246/89, *Commission v. United Kingdom* [1991] ECR I-4585.

⁷⁴ Byla C-46/93, *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany* [1996] ECR I-1029.

⁷⁵ Ten pat.

⁷⁶ Sujungtos bylos 83, 94/76, 4, 15, 40/77, *Bayerische HNL Vermehrungsbetriebe GmbH & Co KG v. Council and Commission* [1978] ECR 1209.

laisve naudojasi ne nuolat. Bendrijos teisė gali nustatyti joms pareigas pasiekti konkrečių rezultatą arba veikti ar atsisakyti veiksmų, kurios kartais gana smarkiai susiaurina jų veiksmų laisvę, pavyzdžiui sprendime *Francovich ir kt.* numatytomis aplinkybėmis, Sutarties 249 straipsnis valstybę narę įpareigoja per tam tikrą laikotarpį imtis visų būtinų priemonių, kad būtų pasiektas direktyvos reikalaujamas rezultatas. Tačiau tais atvejais kai valstybė narė veikia toje srityje, kurioje ji turi didelę veiksmų laisvę, panašią į Bendrijos institucijų turimą veiksmų laisvę įgyvendinant Bendrijos politiką, jos atsakomybės taikymo sąlygos iš esmės privalo būti tokios pačios kaip ir tos, kurioms esant kyla Bendrijos atsakomybė panašioje situacijoje:

1. pažeista teisės norma turi būti siekiama suteikti asmenims teisių.
2. pažeidimas yra pakankamai akivaizdus (angl. - „sufficiently serious”).
3. turi būti tiesioginis priežastinis ryšys (angl. – „direct causal link”) tarp

nustatytos valstybei pareigos pažeidimo ir nukentėjusių asmenų patirtos žalos.

Šios sąlygos iš esmės atitinka taip vadinamą *Schöppenstedt*⁷⁷ formulę, kurią Teismas taikė teisiniuose nagrinėjimuose dėl Sutarties 288 str. 2 pastraipos, kai Bendrijos neteisėti veiksmai teisėkūros procese, ypač susiję su ekonomine politika, yra pakankami ir akivaizdūs pripažinti teisę į kompensaciją.

Skirtingai nei *Francovich* byloje ši kartą Teismas įvedė naują kriterijų - pažeidimas turi būti pakankamai akivaizdus. Taip buvo sugriežtinta valstybės narės atsakomybė. Būtent ši antroji sąlyga ir sukėlė daugiausia diskusijų tiek doktrinoje, tiek Teismo praktikoje. Tačiau pažymėtina ir tai, kad tai „neriškia, kad pagal vidaus teisę valstybė negali tapti atsakinga esant ne tokioms griežtomis sąlygoms“.⁷⁸

---

⁷⁷ *Schöppenstedt* formulė numato, kad pareiškėjas privalo įrodyti, kad a) žala kyla dėl Bendrijos neteisėtos veikos; b) ši veika yra pakankamai akivaizdus teisės normos pažeidimas; c) teisės norma yra skirta individų apsaugai. Ši formulė įtvirtinta daugelyje bylų, pavyzdžiui byla 5/71, *Aktien-Zuckerfabrik Schöppenstedt v. Council* [1971] ECR 975; Sujungtos bylos 83, 94/76, 4, 15, 40/77, *Bayerische HNL Vermehrungsbetriebe GmbH & Co KG v. Council and Commission* [1978] ECR 1209.

⁷⁸ Byla C-46/93, *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany* [1996] ECR I-1029. Ne tokios griežtos sąlygos ir Lietuvos teisinėje sistemoje, plačiau 10 psl.

3. Europos Sąjungos valstybių narių atsakomybės

būtinios sąlygos

Europos Sąjungos valstybių narių atsakomybė – specifinė, ji skiriasi nuo visų atsakomybės rūšių. Ian B. Lee teigimu ji labai panaši į civilinę deliktinę, administracinę deliktinę (angl. – „*administrative torts*“) ir valstybės atsakomybę pagal tarptautinę teisę.⁷⁹ Kaip jau minėta valstybės atsakomybė pagal tarptautinę teisę skiriasi tuo požymiu, jog klasikinė tarptautinė teisė nelaiko subjektais individų, taigi kai žala padaroma asmenims, tai valstybė, kurios piliečiai patiria žalą, laikoma nukentėjusia, o ne patys asmenys, kaip yra ES valstybės narės atsakomybės atveju.⁸⁰ Administracinė deliktinė skiriasi tuo, kad potencialus pažeidėjas ES valstybės narės atsakomybės atveju yra ne tik administracinis organas, bet ir leidžiamoji bei teisminė valdžia.⁸¹ Visgi Ian B. Lee sutinka, kad ES valstybės narės atsakomybė labiausiai panaši į civilinę deliktinę, tačiau pabrėžia, kad daugelyje teisinių sistemų valstybė nelaikoma įprastais asmenimis ir neregistruojama kaip galima pažeidėja ir žalos atlygintoja.⁸² Tačiau paties jo nuomone, ES valstybių narių atsakomybę geriausia būtų apibūdinti kaip „konstitucinę deliktinę“.⁸³ Be abejo tai pagrindžiama ES teisės viršnacionalumu, kuris įpareigoja visus valstybės organus (įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę) ir užtikrina asmenų teises.

ES valstybių narių atsakomybės būtinios atsakomybės sąlygos taip pat išskiria šią atsakomybę nuo kitų. Nors jos ir labai panašios į sąlygas, pagal kurias kyla valstybės atsakomybė atlyginti žalą pagal Lietuvos teisę (neteisėtas aktas, žala, priežastinis neteisėtų veiksmų (neveikimo) ir žalos ryšys)⁸⁴, tačiau yra griežtesnės. Pirmiausia, Bendrijos teisės norma turi suteikti asmenims teisių ir antra, Bendrijos teisės pažeidimas turi būti pakankamai akivaizdus. Šios sąlygos ir bus analizuojamos šiame skyriuje, prieš tai aptariant subjektyvaus elemento problemą, t.y. kokių valdžios organų veikos priskiriamos valstybei, ir ETT praktikoje iškilusį klausimą dėl galimybės padaryti valstybės narės atsakomybę priklausomą nuo kaltės.

---

⁷⁹ Lee, Ian B. In Search of a Theory of State Liability in the European Union. Harvard Jean Monnet Working Paper, No. 9/99, psl. 17 // <http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/99/990901.html>

⁸⁰ Ten pat, psl 20.

⁸¹ Ten pat, psl 19.

⁸² Ten pat, psl 19.

⁸³ Ten pat, psl 20.

⁸⁴ Plačiau apie jas 10 psl.

3.1 Subjektas – Europos Sąjungos valstybė narė

Subjekto klausimas analizuojamai atsakomybei kilti be abejo nekelia abejonių – ES valstybė narė. ES valstybės narės - tai valstybės, pasirašiusios Europos bendrijų steigimo ir Europos Sąjungos sutartis, o tos, kurios nebuvo tarp šalių - steigėjų pasirašiusios Stojimo sutartį ir tuo pačiu prisijungusios prie visų ankstesnių sutarčių. Pats ETT tai pažymėjo *Andersson*⁸⁵ byloje, kad iš valstybės negali būti reikalaujama žalos atlyginimo už Bendrijos teisės pažeidimus pagal *Francovich* doktriną, kai įvykiai įvyko dar iki valstybės įstojimo į ES dienos. Tačiau praktikoje iškilo kitas klausimas – kieno veikos būtų priskiriamos valstybei. Nekilo abejonių, kad valstybės atsakomybė kyla dėl jos pačios vyriausybės veikų, priešingu Bendrijos teisei, tačiau klausimų kilo dėl kitų valdžios institucijų.

3.1.1 Valstybės narės atsakomybė už įstatymų leidžiamosios institucijos veikimą ir neveikimą, priešingą ES teisei

Brasserie du Pêcheur nacionaliniai teismai siekė išsiaiškinti ar principas, kad valstybės narės privalo atlyginti žalą, padarytą asmenims joms priskirtiniais Bendrijos teisės pažeidimais, taikytinas ir tais atvejais, kai už nagrinėjamą pažeidimą atsakinga nacionalinė įstatymų leidžiamoji institucija. Nors Europos Sąjunga yra atskiras, autonomiškas bei savarankiškas viešosios tarptautinės teisės subjektas, turintis savo funkcionavimo taisykles, kurios žymiai apriboja išorinių ir bendrųjų teisės šaltinių svarbą, Teismas nesivaržė pasiremti analogija dėl valstybės atsakomybės pagal tarptautinę teisę. Teismas rėmėsi tuo, kad tarptautinė teisė numato, kad kai valstybė yra traukiama atsakomybėn už tarptautinio įsipareigojimo pažeidimą ji yra laikoma vienu subjektu, nesvarbu, ar pažeidimą, dėl kurio atsirado žala, padarė įstatymų leidžiamoji, teisminė ar vykdomoji valdžia. Be to visos valstybės valdžios institucijos, atlikdamos savo užduotis privalo laikytis Bendrijos teisės nustatytų normų, tiesiogiai reguliuojančių asmenų padėtį. ETT patvirtino, kad „valstybės narės atsakomybės principas tinka kiekvienam atvejui, kai valstybė narė pažeidžia Bendrijos teisę, nesvarbu, kokios valstybės institucijos veiksmais ar neveikimu buvo padarytas pažeidimas“ (aišku ir įstatymų leidžiamosios valdžios) bei „pareiga atlyginti žalą, padarytą asmenims Bendrijos teisės pažeidimu, negali priklausyti nuo vidaus taisyklių dėl kompetencijos paskirstymo tarp valdžios institucijų.“⁸⁶

⁸⁵ Byla C-321/97, *Ulla-Brith Andersson and Susanne Wakeras-Andersson v. Swedish State* [1999] ECR I-3551.

⁸⁶ Byla C-46/93, *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany* [1996] ECR I-1029.

3.1.2 Valstybės narės atsakomybės federacinėje valstybėje problema

Įdomus atvejis pasitaikė *Konle*⁸⁷ byloje. Vokietijos piliečiui Konle pareiškus ieškinį Austrijai dėl patirtos žalos, atsiradusios, pažeidus Bendrijos teisę priėmus Tirolio įstatymą dėl žemės sandorių, nacionaliniam teismui iškilo klausimas ar valstybės narių atsakomybės principui neprieštarauja tai, jog nacionalinės teisės aktai dėl federacinės struktūros nustato, kad dėl pažeidimų, priskirtinų tos valstybės daliai, nukentėjusysis žalos atlyginimo gali reikalauti tik iš tos valstybės dalies, o ne iš visos valstybės. ETT konstatavo, kad „valstybė narė negali teisintis galių ir atsakomybės tarp institucijų paskirstymu, kuris yra nustatytas jos nacionalinėje teisinėje sistemoje, kad juo remdamasi išvengtų atsakomybės“, o „Bendrijos teisė nereikalauja, kad valstybės narės kaip nors keistų galių ir atsakomybės paskirstymą tarp jų teritorijoje veikiančių institucijų.“ Teismas pabrėžė, kad kiekviena valstybė narė turi užtikrinti, kad asmenys gautų kompensaciją už jiems padarytus nuostolius pažeidžiant Bendrijos teisę, nepaisant to, kuri valdžios institucija yra atsakinga už tą pažeidimą ir kuri valdžios institucija pagal tos valstybės narės teisę atsakinga už žalos atlyginimą. Taigi atsižvelgiant į argumentus ETT atsakė: „federacinės struktūros valstybėje narėje asmenims nacionalinėmis priemonėmis, kurių buvo imtasi pažeidžiant Bendrijos teisę, padarytos žalos atlyginimą nebūtinai turi užtikrinti federalinė valdžia, kad tos valstybės narės įsipareigojimais pagal Bendrijos teisę būtų įvykdyti.“ Teismas nurodė, kad valstybė privalo atlyginti privatiems asmenims padarytą žalą už Bendrijos teisės pažeidimą, o kas tai turi padaryti – valstybės centrinė ar lokalinė institucija – visiškai nesvarbu. Tačiau atrodo, kad *Konle* byla visgi ydinga tuo požiūriu, jog įtvirtinamas atsakomybės paskirstymo (angl. – allocation) principas – federacinė valstybė yra laisva ne tik decentralizuoti savo teisinę tvarką, bet ir pasiskirstyti atsakomybę, o taip galima ir piktnaudžiauti.⁸⁸ Kita vertus Teismas konkrečiai nenurodė, ar municipalinė valdžia gali būti laikoma atsakinga taip pat kaip ir pati centrinė valstybė. Jis tik nurodė, kad padarytos žalos atlyginimą užtikrinti gali bet kokia valdžios institucija.

Panašus atvejis iškilo ir *Haim*⁸⁹ byloje, kurioje Vokietijos teismas klausė, ar konstituciškai nepriklausomas viešosios teisės organas gali būti pripažintas atsakingu atlyginti žalą pagal Bendrijos teisę už jos pažeidimą. Tačiau Teismas performulavo klausimą

⁸⁷ Byla C-302/97, *Konle v. Austria* [1999] ECR I-3099.

⁸⁸ *Georgios Anagnostaras, The Allocation of Responsibility in State Liability Actions for Breach of Community Law: A Modern Gordian Knot?*, 26 *European Law Review* (2001), 139-158, psl. 152-153.

⁸⁹ Byla C-424/97, *Salomone Haim v. Kassenzahnartzliche Vereinigung Nordrhein* [2000] ECR I-5123.

– ar Bendrijos teisė uždraudžia kilti autonomiško viešojo organo atsakomybei. ETT pakartojo *Konle* išvadas, pažymėdamas, kad „valstybėje narėje, nesvarbu ar ji turi ar ne federacinę struktūrą, kurioje tam tikros vykdomosios ir teisės aktų leidimo funkcijos perduotos teritoriniam vienetui, turinčiam tam tikrą autonomiškumo laipsnį ar kitokiam viešosios teisės organui teisiškai atskirtam nuo valstybės, nebūtinai žala turi būti atlyginama pačios [centrinės] valstybės narės valdžios, tam, kad būtų įvykdyta prievolė pagal Bendrijos teisę.“ ETT atsakė, kad „Bendrijos teisė neužkerta kelio viešosios teisės subjektui <...> būti atsakingam atlyginti žalą ir nuostolius, kurie individams kilo dėl jo veikos, priešingos Bendrijos teisei.“ Taigi subjektas, kuris privalo atlyginti padarytą žalą, turi būti nustatomas remiantis nacionaline teise dėl atsakomybės.

Bet koku atveju išvados priimtos *Konle* ir *Haim* bylose neturėtų tapti valstybių narių piktnaudžiavimo išvengti atsakomybės prielaida, kadangi nacionalinės valstybės atsakomybės paskirstymo taisyklės neturi asmenims sukelti tokių apribojimų, dėl kurių jie negalėtų pasinaudoti *Francovich* principu. Todėl pasak Georgios Anagnostaras pagal nacionalinę teisę asmeniui bet koku atveju turi būti leista pareikšti ieškinį prieš centrinę valdžią ir paliekant vėliau galimybę pareikšti reikalavimą atlyginti žalą iš nacionalinio organo, kurį valstybė pripažįsta atsakingu; arba turi būti leista ieškinį pateikti prieš visus galimus atsakovus ir taip leisti nacionaliniam teismui, sprendžiančiam bylą, nuspręsti, kas atsakingas.⁹⁰

3.1.3 Valstybių narių atsakomybė už teisminės valdžios pažeidimus

Brasserie du Pêcheur byloje teismas konstatavo, jog „valstybės narės atsakomybės principas tinka kiekvienam atvejui, kai valstybė narė pažeidžia Bendrijos teisę, nesvarbu, kokios valstybės institucijos veiksmais ar neveikimu buvo padarytas pažeidimas“. Pagal šį Teismo požiūrį už teisminės valdžios Bendrijos teisės pažeidimus valstybė narė gali būti laikoma atsakinga, tačiau tik po septynerių metų tai buvo akivaizdžiai patvirtinta *Köbler*⁹¹ byloje. Ši byla buvo susijusi su Austrijos Aukščiausiojo Administracinio Teismo (Verwaltungsgerichtshof) atsakymu garantuoti pareiškėjui Köbler prieaugio prie atlyginimo už tarnybos ilgumą tais pagrindais, kad tai bus lojalumo premija, kuri kitose valstybėse narėse panašiais atvejais nebūtų užtikrinama. Pareiškėjas teigė, kad tai buvo netinkamas

⁹⁰Georgios Anagnostaras. “The Allocation of Responsibility in State Liability Actions for Breach of Community Law: A Modern Gordian Knot?”, 26 *European Law Review* (2001), 139-158, psl. 152-153.

⁹¹Byla C-224/01, *Gerhard Köbler v. Austria* [2003] ECR I-10239.

Bendrijos teisės interpretavimas priešingas ETT sprendimui *Schöning-Kougebetopoulou*⁹² byloje, tad pateikė „Francovich“ reikalavimą dėl Aukščiausiojo Teismo neteisingo ES teisės taikymo.

ETT pabrėžė, kad pagal tarptautinę teisę valstybės atsakomybė gali kilti tiek dėl įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių, tad tapaciai tai taikoma ir ES teisei. Tačiau visgi už teisminės valdžios ES teisės pažeidimus atsakomybė valstybei kyla ne visada. Pirmiausia, efektyvus individų teisių principas pasak Teismo reikalauja, kad tik dėl paskutinės teisminės valdžios instancijos veikų gali kilti atsakomybė valstybei narei, t.y. tik dėl paskutinio teisminio organo, kuriame asmenys gali ginti teises, kurias garantuoja Bendrija. Antra, nacionalinis teismas tokiais atvejais visada privalo kreiptis pagal Sutarties 234 straipsnį preliminarus sprendimo dėl ES teisės interpretavimo. ETT konstatavo: „tam, kad būtų užtikrinta efektyvi individų teisių apsauga pagal ES teisę, nacionalinėje teisėje turi būti numatyta galimybė kreiptis dėl žalos atlyginimo, kuri kilo dėl to, jog paskutinės instancijos teismas pažeidė tas teises. Toks pažeidimas turi būti akivaizdus, o nacionalinėje teisės sistemoje turi būti numatyta, kokie teismai nagrinėtų tokius reikalavimus.“

Teismo išvada, kad valstybės atsakomybė gali kilti tik už paskutinės teisminės instancijos pažeidimus yra visiškai logiška, kadangi tokiu atveju individams nėra apeliacijos galimybės prieš sprendimą, kuris pažeidžia Bendrijos teisę. Taip teismas dar labiau išplėtė valstybės atsakomybės ribas ir asmenų teisių užtikrinimą Bendrijoje. Tačiau galbūt dėl to, kad nebūtų piktnaudžiaujama tokiais ieškiniais, bei 234 str. numatyta preliminarus nutarimo procedūra, Teismas analizuodamas valstybės atsakomybės sąlygas nustatė, kad tik išimtinu atveju akivaizdus teisminės valdžios pažeidimas šiuo atveju sukelia atsakomybę valstybei.⁹³

Prieš padarydamas išvadas, ETT išnagrinėjo keletą esminių problemų, galinčių kilti pripažįstant, kad valstybė narė gali būti atsakinga už teisminės valdžios pažeidimus:

1. Kelios vyriausybės teigė, kad *res judicata* principas gali būti pažeistas įvedant valstybės atsakomybę už rimtus ES teisės pažeidimus. Teismas kontrargumentavo, kad valstybės atsakomybės principo nustatymas tokiomis aplinkybėmis nepažeis *res judicata* todėl, kad šalys valstybės atsakomybės ieškinio atveju bus skirtingos, o be to nustačius atsakomybę tai nereikalaus jau įsigaliojusio sprendimo peržiūrėjimo. Nors Teismo nuomonė

---

⁹² Byla C-15/96, *Kalliope Schöning-Kougebetopoulou v. Freie und Hansestadt Hamburg* [1998] ECR I-47.

⁹³ *Josephine Steiner, Lorna Woods, Christian Twigg-Flesner*. EU Law. 9th edition. Oxford, 2006, psl. 161.

šiuo klausimu pagrįsta, tačiau negali būti paneigiama aplinkybė, kad pačio sprendimo autoritetui bus pakenkta.⁹⁴

2. Antra problema – pateikiant valstybės atsakomybės ieškinį gali būti pažeistas teisminės valdžios nepriklausomumo principas. Dėl to ETT trumpai ir paprastai pasisakė, kad jokios „rizikos dėl teismo nepriklausomumo nėra“, kadangi valstybės narės atsakomybės principas susijęs ne su teisėjo asmenine atsakomybe, bet su valstybės narės atsakomybe.

3. Pateikiant valstybės atsakomybės ieškinį gali būti pakenkta teismo autoritetui. ETT pateikė priešingą nuomonę, kad tokia asmens teisė pateikti ieškinį dėl žalos atlyginimo taip pat gali būti traktuojama kaip „sustiprinanti teisinę sistemą...ir teismo autoritetą“.

4. Keletas vyriausybių susirūpino, kaip bus sprendžiamas klausimas, kuris nacionalinis teismas bus kompetentingas spręsti valstybės atsakomybės už paskutinės instancijos teismo Bendrijos teisės pažeidimus ieškinius. Šiuo atžvilgiu ETT pasirėmė savo praktikoje suformuluotu principu, kad procedūriniai žalos atlyginimo klausimai sprendžiami pagal nacionalinę teisę, vadinasi, kuris teismas turi nagrinėti tokius ieškinius nusprendžia pati valstybė narė, tinkamai užtikrindama asmenų teises. Tačiau tai neišsprendė problemų, kurios gali kilti praktikoje. Pavyzdžiui galima ir tokia situacija, kad valstybė, pripažinta atsakinga nacionaliniame teisme, turės teisę į apeliaciją. Tai gali sukelti keistas situacijas, pavyzdžiui Jungtinėse Karalystėse Lordų Rūmai gali būti įpareigoti nagrinėti apeliacinę bylą dėl valstybės atsakomybės dėl savo pačios priimto sprendimo.⁹⁵ Taigi nors ir pagrindinė išvada *Köbler* byloje gali būti logiškai apginta, visgi liko praktinių problemų, kurios taip ir liko neišspręstos šiuo sprendimu.

3.2 Galimybė padaryti valstybės atsakomybę priklausomą nuo kaltės

Nagrinėjant *Brasserie du Pêcheur* bylą iškilo valstybės kaltės klausimas. Vokietijos teismas siekė išsiaiškinti ar pagal jo taikomą vidaus teisę nacionalinis teismas turi teisę padaryti žalos atlyginimą priklausomą nuo valstybės institucijos, kuriai pažeidimas yra priskirtinas, tyčios ar neatsargumo. ETT šiuo klausimu pasisakė kategoriškai. Pirmiausia jis nurodė, jog kaltės sąvoka, jos samprata įvairiose teisės sistemose nėra vienoda. Be to kaip jau minėta daroma išvada, kad kai Bendrijos teisės pažeidimas yra priskirtinas valstybei narei, veikiančiai toje srityje, kurioje ji turi didelę veiksmų laisvę priimti teisės normas, teisės į žalos atlyginimą pripažinimas, remiantis Bendrijos teise, be kita ko, priklauso nuo to, ar

---

⁹⁴ Ten pat.

⁹⁵ Ten pat.

pažeidimas yra pakankamai akivaizdus. Taigi Teismas tik nurodė, kad „tam tikri objektyvūs ir subjektyvūs veiksniai, susiję su kaltės sąvoka pagal nacionalinę teisės sistemą, gali būti naudingi siekiant nustatyti, ar konkretus Bendrijos teisės pažeidimas yra akivaizdus“ ir konstatavo, kad „pareiga atlyginti asmenims padarytą žalą negali priklausyti nuo sąlygos, pagrįstos tokia kaltės samprata, kuri yra platesnė už Bendrijos teisėje vartojamą pakankamai akivaizdaus pažeidimo sąvoką. Tokios papildomos sąlygos nustatymas prilygtų teisės gauti kompensaciją, pagrįstos Bendrijos teisės sistema, užginčijimui.“⁹⁶ Taip patvirtinta, kad valstybės narės atsakomybė gali kilti nepaisant jos kaltės.

3.3 Europos Teisingumo Teismo nustatytos valstybės narės atsakomybės sąlygos

3.3.1 Pažeista teisės norma turi būti siekiama suteikti asmenims teisių

Pirmoji sąlyga tam, kad valstybės atsakomybė kiltų tiek pagal *Francovich*, tiek pagal *Brasserie du Pêcheur* bylas yra tai, kad pažeista teisės norma turi būti siekiama suteikti individams teisių. Ši sąlyga išryškina faktą, kad ES valstybės narės atsakomybė skirta individų teisių, kurias jiems suteikia Bendrija, užtikrinimui. Taigi ES teisės norma, kuri nesuteikia jokių teisių asmenims, negalima remtis siekiant žalos atlyginimo. Generalinis Advokatas Tesauro savo nuomonėje⁹⁷ pastebėjo, kad ši sąlyga yra susijusi su asmens teisinio statuso nustatymu, kurio pažeidimo atveju jis gali reikalauti kompensacijos. ETT buvo susidūręs tiek su pirminės, tiek ir su antrinės teisės normų pažeidimais, kuriuose nustatomos tam tikros teisės asmenims.

Dėl pirminės ES teisės, o konkrečiau dėl Bendrijos Sutarties nuostatų, abejonių nekilo. ETT praktikoje buvo pripažinta, kad 28⁹⁸, 29⁹⁹, 39¹⁰⁰, 43¹⁰¹, 56¹⁰² ir kt. straipsniai suteikia asmenims teises, dėl kurių galima reikšti kompensacinius reikalavimus prieš valstybę. Antai *Brasserie du Pêcheur*¹⁰³ Teismas pasisakė, kad „pirmoji sąlyga yra akivaizdžiai tenkinama <...> Sutarties 30 [dabartinio 28] straipsnio ir <...> Sutarties

⁹⁶ Byla C-46/93, *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany* [1996] ECR I-1029.

⁹⁷ 1995 m. lapkričio 28 d. Generalinio Advokato Tesauro nuomonė pateikta bylose C-178/94, C-179/94 and C-188/94 to C-190/94, *Dillenkofer and others v. Germany* [1996] ECR I-4845.

⁹⁸ Byla C-46/93, *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany* [1996] ECR I-1029.

⁹⁹ Byla C-5/94, *R. v. Ministry of Agriculture, Fisheries & Food, ex parte Hedley Lomas* [1996] ECR I-2553.

¹⁰⁰ Byla C-224/01, *Gerhard Köbler v. Austria*, [2003] ECR I-10239.

¹⁰¹ Byla C-424/97, *Salomone Haim v. Kassenzahnärztliche Vereinigung Nordrhein*, [2000] ECR I-5123.

¹⁰² Byla C-302/97, *Konle v. Austria* [1999] ECR I-3099.

¹⁰³ Byla C-46/93, *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany* [1996] ECR I-1029.

52 [dabartinis 43] straipsnio atžvilgiu.“ Sutarties 28 str. uždraudžia kiekybinius importo apribojimus ir visas lygiaverčio poveikio priemones valstybių narių prekyboje, o 43 str. taip pat įtvirtina draudimą, tik šį kartą nacionalinių subjektų įsisteigimo laisvės kitos valstybės narės teritorijoje apribojimams. Tačiau Teismas konstatavo, kad nors ir 28, ir 43 str. nustato „valstybėms narėms draudimą, jis vis tiek suteikia asmenims teisių, kurias nacionaliniai teismai privalo ginti.“¹⁰⁴ Identiškai nuspręsta ir *Hedley Lomas*¹⁰⁵ byloje: „kalbant apie pirmą sąlygą <...> Jungtinės Karalystės atsisakymas išduoti eksporto licenciją *Hedley Lomas* yra Sutarties 34 [dabartinis 29] straipsniui prieštaraujantis kiekybinis eksporto apribojimas, kuris negalėjo būti pateisinamas remiantis 36 [dabartinis 30] straipsniu“. 34 straipsnis [dabartinis 29], nustatydamas valstybėms narėms draudimą, taip pat sukuria asmenims teises, kurias privalo ginti nacionaliniai teismai.“¹⁰⁶ Neabejojo ETT ir *Köbler*¹⁰⁷ byloje, pripažindamas, kad Sutarties 39 str., uždraudžiantis valstybių narių darbuotojų diskriminaciją dėl pilietybės, suteikia asmenims teises.

Tačiau visgi tam tikrų abejonių kilo dėl direktyvų. Ši sąlyga, kad Bendrijos teisės normos turi suteikti asmenims teises neišvengiamai siejasi su direktyvų tiesioginio veikimo (angl. – *direct effect*) sąlygomis¹⁰⁸, būtent, kad direktyvos nuostatos turi būti aiškiai apibrėžtos (angl. - *sufficiently precise*) ir besąlyginės (angl. – *unconditional*), o tai reiškia, kad iš tos nuostatos reikia nustatyti normos reguliuojamą dalyką, tuo pačiu ir normos suteikiamas teises asmenims. Todėl logiškai kyla klausimas koks yra tiesioginio direktyvos veikimo ir valstybės atsakomybės už žalą santykis, o konkrečiau, ar tiesioginio veikimo sąlygos turi būti tiriamos prieš nustatant valstybės atsakomybę. Pagal *Francovich*¹⁰⁹ bylą atrodytų, kad valstybės atsakomybė pripažįstama tada, jeigu nėra direktyvos tiesioginio

---

¹⁰⁴ Plačiau: dėl 28 str. Byla 74/76, *Iannelli & Volpi SpA v Ditta Paolo. Meroni* [1977] ECR 557; dėl 43 str. - byla 2/74, *Reyners v Belgium* [1974] ECR 631.

¹⁰⁵ Byla C-5/94, *R. v. Ministry of Agriculture, Fisheries & Food, ex parte Hedley Lomas* [1996] ECR I-2553.

¹⁰⁶ Byla 83/78, *Pigs Marketing Board v Raymond Redmond* [1978] ECR 2347.

¹⁰⁷ Byla C-224/01, *Gerhard Köbler v. Austria*, [2003] ECR I-10239.

¹⁰⁸ ETT praktikoje suformuluotos tokios tiesioginio direktyvos veikimo sąlygos: 1. direktyvos nuostata yra *besąlyginė*; 2. *pakankamai aiškiai* apibrėžta; 3. šia nuostata remiamasi arba prieš nacionalinės teisės nuostatas, nesuderinamas su direktyva, arba ginant tokias teises, kurias užtikrinti privalo būtent valstybė narė. Kitaip sakant, asmuo negali remtis direktyvos tiesioginiu veikimu reikalaujamas atlikti veiksmus, kuriuos atlikti pagal direktyvą privalo kiti privatūs subjektai (horizontalaus tiesioginio veikimo neleistinumas); 4. pasibaigė direktyvos įgyvendinimo terminai arba ji buvo įgyvendinta neteisingai. Bylos 152/84 *Marshall v. Southampton and South West Hampshire Area Health Authority (Teaching)* [1986] ECR, 723; C-91/92 *Faccini Dori v. Recreb Srl* [1994] ECR, I-3325; 14/83 *von Colson and Kamman v. Land Nordrhein-Westfalen* [1984] ECR; 148/78 *Pubblico Ministero v. Tullio Ratti* [1979] ECR, 1629; 51/76 *Varbond v. Nederlandse Ondernemigen (VNO) v. Inspecteur der Invoerrechten en Accijnzen* [1977] ECR, 113; 41/74 *Van Duyn v. Home Office* [1974] ECR, 1337; 8/81 *Becker v Finanzamt Muenster-Innenstadt* [1982] ECR, 53 ir kt.

¹⁰⁹ Sujungtos bylos C-6/90 ir C-9/90, *Francovich, Andrea, and Bonifaci, Daniela v. Italian Republic* [1990] ECR I-5357.

veikimo. Tačiau *Brasserie du Pêcheur*¹¹⁰ byloje ETT aiškiai atmetė kelių vyriausybių nuomones, kad kompensacijos gali būti mokamos tik už tokių nuostatų pažeidimus, kurios nepatenkina tiesioginio veikimo reikalavimų. Taigi dabar galima įtikinamai argumentuoti, kad valstybės atsakomybė yra autonominė, nepriklausoma teisės gynimo priemonė ir tam, kad nustatyti ar teisės norma suteikia asmenims teisių nereikia analizuoti tiesioginio veikimo sąlygų.

Taigi galima daryti išvadą, kad pirmoji sąlyga negali sukelti didelių sunkumų įgyvendinant asmenų teisę į žalos atlyginimą. Tačiau visgi ETT praktikoje buvo viena byla, kurioje Teismas nustatė, kad Bendrijos teisės norma nesuteikia asmenims teisių. Ta byla – *Paul and others*¹¹¹. Joje buvo reikalaujama kompensacijos dėl Vokietijos kompetentingos institucijos, vykdančios banko priežiūrą, kuri buvo prieštaraujanti su tuo susijusiai direktyvai 94/19/EB¹¹². Tačiau ETT neleido banko indėlininkams pareikšti ieškinio dėl kompensacijos dėl jų indėlių praradimo virš maksimalios ribinės 20.000 eurų sumos, kurias garantuoja ši direktyva. Tai Teismas pagrindė tuo, kad pareiga užtikrinti tinkamą valdymą buvo nesuderinama su nepriklausoma asmens teise reikalauti kompensacijos dėl šios pareigos nesilaikymo ir asmens teisės pagal šią direktyvą buvo apribotos tiksliai nustatyta pinigų suma, kuri jau buvo sumokėta. Teismas konstatavo, jog direktyva „nesuteikia indėlininkams jokių teisių jų negalėjimo disponuoti indėliais dėl netinkamos kompetentingų nacionalinių institucijų priežiūros, jei indėlininkams užtikrinama direktyvoje 94/19 numatyta kompensacija.“

3.3.2 Teisės normos pažeidimas turi būti pakankamai akivaizdus

Tai antroji būtinoji ES valstybės narės atsakomybės sąlyga. Autoriaus nuomone, ją reikėtų suskirstyti į dvi dalis, t.y. pirmiausia apibūdinti ES teisės pažeidimą ir jos nustatymą, bei sekančioje dalyje analizuoti pažeidimo kvalifikuojantį kriterijų – pažeidimas turi būti „pakankamai akivaizdus“.

---

¹¹⁰ Byla C-46/93, *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany* [1996] ECR I-1029.

¹¹¹ Byla C-222/02, *Paul and others v. Germany* [2004] ECR I-942.

¹¹² 1994 m. gegužės 30 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 94/19/EB dėl indėlių garantijų sistemų (OL L 135, 1994 5 31, p. 5).

3.3.2.1 Europos Sąjungos teisės pažeidimas ir jo nustatymas

ES – išskirtinis darinys, o ES teisė taip pat unikali. Tai autonominė, savarankiška teisės sistema, skirtinga tiek nuo tarptautinės, tiek ir nuo nacionalinės teisės ir grindžiama specifiniais principais. Tai ETT konstatavo *Van Gend & Loos*¹¹³ bei *Costa v. ENEL*¹¹⁴ bylose, pasisakydamas, kad „Europos Ekonominė Bendrija sukūrė naują teisinę tvarką, kurios naudai valstybės apribojo savo suverenias teises ir nustatė teises ir pareigas ne tik jos valstybėms narėms, bet ir jų subjektams“ bei, kad „skirtingai nei įprastos tarptautinės sutartys, EEB sutartis sukūrė savarankišką teisės sistemą, kuri, išgaliojus sutarčiai, tapo valstybių narių teisinių sistemų neatskiriama dalis“. Atitinkamai šiose bylose buvo išvesti pagrindiniai ES teisės veikimo principai - tiesioginis veikimas bei ES teisės viršenybės nacionalinės teisės atžvilgiu. Be abejo EB Sutartis, kaip ir bet kokia tarptautinė sutartis, pripažįsta *pacta sunt servanda* principą, tačiau šie principai dar labiau įpareigoja valstybes nares laikytis ES teisės.

EB Sutarties 10 str. įpareigoja valstybes nares imtis visų atitinkamų bendrų ir specialių priemonių, kad užtikrintų Sutarties ir Bendrijos institucijų nustatytų pareigų vykdymą. Tokių pareigų nesilaikymas, t.y. veikos, priešingos Bendrijos teisei, ir būtų suprantamos, kaip Bendrijos teisės pažeidimas. Sutarties 226-228 str. numato tokių pareigų kontrolės galimybę. Tai speciali procedūra, pagal kurią Komisijai (226 str.) arba valstybei narei¹¹⁵ (227 str.), suteikta teisė pareikšti ieškinį ETT dėl valstybės narės pareigų pagal Sutartį neįvykdymo, prieš tai išpėjus valstybę narę pareiškiant nuomonę ir leidžiant jai išdėstyti savo argumentus. Tiesa valstybė narė, norinti pareikšti tokį ieškinį, pagal 227 str. prieš tai yra įpareigota kreiptis į Komisiją. Jei Teisingumo Teismas nustato, kad valstybė narė neįvykdė kokios nors pareigos, pareikalauja, kad ta valstybė narė imtųsi priemonių Teisingumo Teismo sprendimui įvykdyti, t.y. ištaisyti pažeidimą (228 str.). Tačiau valstybės narės ne visada laikėsi tokio ETT sprendimo, tad Maastrichto sutartimi 288 str. buvo papildytas

---

¹¹³ Byla 26/62 *N.V. Algemene Transport – en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v. Nederlandse administratie der belastingen* [1963] European Court Reports (ECR), 1.

¹¹⁴ Byla 6/64 *Flaminio Costa v. ENEL* [1964] ECR, 585.

¹¹⁵ Procedūra pagal 227 str. yra labai retai naudojama dėl politinių aplinkybių. Tačiau Teismo praktikoje buvo atvejų, pavyzdžiui, byla 141/78, *France v. United Kingdom* [1979] ECR 2923; byla C-388/95, *Belgium v. Spain* [2000] ECR I-3121.

nuostata, kad jeigu Komisija dar kartą kreipiasi ir Teisingumo Teismas nustato, kad valstybė narė neįvykdė jo sprendimo, jis gali paskirti jai už tai vienkartinę ir (arba) periodinę baudą.¹¹⁶

Taip valstybė narė gali būti pripažinta pažeidusi ES teisę Teisingumo Teisme. Tačiau tokia procedūra sulaukė kritikos dėl tokių priežasčių¹¹⁷:

1. praktiniu aspektu ji yra ilga ir sudėtinga;
2. politiniu požiūriu ji kritikuojama dėl per plačios diskrecijos suteikimo Komisijai;
3. šioje procedūroje asmenų vaidmuo praktiškai yra neegzistuojantis - jie tik gali pateikti nusiskundimus Komisijai, tikėdamiesi, kad ši inicijuos veiksmus prieš valstybę narę;
4. nors yra numatytos sankcijos už Bendrijos teisės pažeidimą, tačiau asmenims nėra galimybių pagal ją reikalauti žalos atlyginimo už valstybės narės neteisėtą elgesį.

Paskutinė priežastis buvo viena iš priežasčių *Francovich* byloje įtvirtinti valstybės atsakomybės už žalą, padarytą Bendrijos teisės pažeidimu, principą.

Kaip jau minėta, 226-228 straipsnių procedūra, nenumato asmenų teisės pareikšti ieškinį prieš valstybę narę tiesiogiai ETT. Norėdami, kad jiems būtų atlyginta žala už Bendrijos teisės pažeidimą jie turi kreiptis i nacionalinį teismą, kuris ir nusprendžia buvo ar ne Bendrijos teisės pažeidimas. Vadinasi, ETT sprendimas pripažįstant šiuo atveju nėra būtinas, tačiau be abejo nacionalinis teismas gali kreiptis preliminarus nutarimo pagal 234 str. Teisingumo Teismo praktikoje buvo atvejų, kai valstybė narė tvirtino, kad Bendrijos teisės pažeidimas yra pateisinamas, nes Komisija nesiėmė veiksmų pagal 226 str., tačiau Teismas atmetė tokius argumentus, taip atskirdamas šias procedūras.¹¹⁸ Taigi darytina išvada, jog sprendžiant klausimą ar buvo Bendrijos teisės pažeidimas tais atvejais, kai galima valstybės atsakomybė už žalą padarytą Bendrijos teisei priešinga veika, nustato nacionalinis teisėjas arba ETT, jeigu nacionalinis teismas prašo arba jam privaloma prašyti priimti tuo klausimu prejudicinį sprendimą pagal 234 str.

Priėmus sprendimą *Francovich* byloje kilo klausimas ar valstybės atsakomybė galima tik tada, kai pažeistos nuostatos nėra tiesiogiai veikiančios, t.y. tik tokiu atveju, kai direktyva neatitinka tiesioginio veikimo sąlygų, nes taip buvo siekta užpildyti asmens teisių užtikrinimo spragą. Tačiau *Brasserie du Pêcheur* byloje Teismas atmetė tokius Vokietijos,

---

¹¹⁶ Tačiau pirmą kartą ETT paskyrė baudą valstybei tik byloje C-387/97, *Commission v. Greece* [2000] ECR I-5047 už direktyvos neįgyvendinimą.

¹¹⁷ *Evangelos Nikolaou*. From *Francovich* to *Köbler* and beyond: The evolution of a State liability regime for the European Community. LL.M. Thesis August 2005, psl. 5.

¹¹⁸ Pavyzdžiui byloje C-150/99, *Stockholm Lindöpark Aktiebolag v. Sweden* [2001] ECR I-493.

Airijos ir Nyderlandų vyriausybių teiginius. ETT tai pagrindė tuo, kad „pagal nusistovėjusią Teisingumo Teismo praktiką¹¹⁹ asmenų teisė nacionaliniuose teismuose remtis tiesiogiai veikiančiomis Sutarties nuostatomis yra tik minimali garantija ir nėra pakankama, kad būtų užtikrintas visiškas Sutarties įgyvendinimas“. Taigi ETT patvirtino, kad valstybės narės atsakomybė gali kilti ne tik dėl to, jog direktyvos nuostatos nebuvo perkeltos į nacionalinę teisę, bet ir kitaip pažeidus Bendrijos teisę.

Teisingumo Teismas savo praktikoje sprendė klausimus tiek dėl įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ar teisminės valdžios institucijų neteisėtų veiksmų pagal Bendrijos teisę, tiek dėl ES pirminės ir antrinės teisės pažeidimų, dėl kurių gali kilti atsakomybė valstybei. Keletas pavyzdžių: nesiėmimas jokių priemonių direktyvoje numatytam rezultatui pasiekti (*Francovich, Dillenkofer*), netinkamas antrinės teisės normų įgyvendinimas (*British Telecommunications, Denkavit, Stockholm Lindöpark*), teisės aktų neatitinkančių Bendrijos teisės priėmimas (*Brasserie du Pêcheur, Konle*), neteisingas teisminės valdžios Bendrijos teisės normų interpretavimas (*Köbler*) ir kt. Tačiau nors ir pripažįstama, kad valstybės narės veikimas ar neveikimas buvo ES teisės pažeidimas, tai dar nereiškia jos atsakomybės atlyginti žalą asmeniui. Pirmiausia tas pažeidimas pagal *Brasserie du Pêcheur* bylos išaiškinimą turi būti „pakankamai akivaizdus“.

3.3.2.2 Europos Sąjungos teisės pažeidimas turi būti pakankamai akivaizdus

Kaip jau minėta *Francovich* tokia vertinamoji sąlyga nebuvo nustatyta. Tuo tarpu *Brasserie du Pêcheur* ETT konstatavo, kad tam, jog valstybei narei kiltų atsakomybė neužtenka vien tik paprasčiausiai nustatyti Bendrijos teisės pažeidimo. Priešingai, pažeidimas turi būti „kvalifikuoto“ pobūdžio, arba pagal ETT terminologiją jis turi būti pakankamai akivaizdus (angl. - „sufficiently serious“). Analizuojant pažeidimo rimtumą yra autorių¹²⁰, kurie teigia, kad ETT yra įtvirtinęs du valstybės narės atsakomybės tipus:

1. Tokiais atvejais, kai nacionaliniai valdžios organai turi plačią diskreciją, sąlygos, pagal kurias kyla valstybės narės atsakomybė iš esmės privalo būti tokios pačios kaip ir tos, kurioms esant kyla Bendrijos atsakomybė panašioje situacijoje (pvz., *Brasserie du Pêcheur*).

---

¹¹⁹ETT rėmėsi bylomis 168/85, *Commission v. Italy* [1986] ECR 2945; C-119/89, *Commission v Spain* [1991] ECR I-641; C-120/88, *Commission v Italian Republic* [1991] ECR I-621.

¹²⁰*Angela Ward. Judicial Review and the Rights of Private Parties in the EC*, Oxford University Press, Oxford, 2000, psl. 98-108.

2. Tokiais atvejais, kai nacionaliniai valdžios organų diskrecija yra ribota arba jos iš viso nėra, vien tik Bendrijos teisės pažeidimas yra pakankamas, kad būtų patenkinta „pakankamai akivaizdaus pažeidimo“ sąlyga (pvz. – *Francovich, Hedley Lomas* bylos).

Nagrinėjant pirmąją atvejį reikia nustatyti ar institucija aiškiai ir rimtai viršijo savo diskrecijos ribas – pažeidimas turi būti „neatleistinas“, t.y. reikia „patikrinti, ar valstybė narė <...> akivaizdžiai ir šiurkščiai pažeidė savo veiksmų laisvės ribas“.¹²¹ Tam, kad palengvinti nacionalinių teismų, kurie vieninteliai yra kompetentingi nustatyti pagrindinių bylų faktus ir nuspręsti, kaip vertinti atitinkamus Bendrijos teisės pažeidimus, darbą, ETT *Brasserie du Pêcheur* byloje nurodė keletą aplinkybių, kuriomis nacionaliniai teismai turėtų remtis.

Tokie veiksniai, į kuriuos kompetentingas teismas gali¹²² atsižvelgti yra:

- pažeistos normos aiškumas ir tikslumas
- pagal tą normą nacionalinėms ar Bendrijos institucijoms paliekamas veiksmų laisvės mastas
- pažeidimo arba žalos padarymas tyčia ar dėl neatsargumo
- ar padaryta teisės klaida yra pateisinama ar nepateisinama
- faktas, kad Bendrijos institucijos pasirinkta pozicija galėjo skatinti neveikimą, Bendrijos teisei prieštaraujančių nacionalinių priemonių ar veiklos ėmimąsi ar nenutraukimą.

Teisingumo Teismas taip pat pasisakė, kad bet koku atveju Bendrijos teisės pažeidimas bus tikrai akivaizdus, jei jis išliks, nepaisant sprendimo, kuriuo konstatuojamas inkriminuojamas įsipareigojimų nevykdymas, ar prejudicinio sprendimo arba nusistovėjusios Teisingumo Teismo praktikos šiuo klausimu, iš kurių aišku, kad konkretus elgesys yra pažeidimas.¹²³

Teisingumo Teismas nagrinėdamas *Brasserie du Pêcheur* bylą pateikė Vokietijos ir Anglijos teismams gaires, kurioms jie turi vadovautis nustatant ar pažeidimas yra „pakankamai akivaizdus“. Pirmuoju atveju ETT pažymėjo, kad Sutarties 30 str. pažeidimas negali būti laikoma pateisinama klaida, nes tokių teisės normų dėl į rinką tiekiamų produktų ženklavimo, kurios Vokietijoje galiojo, nesuderinamumas su Sutarties 30 str. jau buvo

---

¹²¹ Byla C-46/93, *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany* [1996] ECR I-1029.

¹²² Atkreiptinas dėmesys, kad ETT vėliau (pvz., byloje C-63/01 *Samuel Sidney Evans v. Secretary of State for Environment, Transport and the Regions and the Motor Insurer's Bureau* [2003] ECR I-4447) teigia, kad nacionalinis teismas „visas šiuos veiksmus, kurie apibūdina situaciją, **privalo** apsvarstyti“. Teismas vartoja žodį *privalo* (angl. – must), o ne *gali* (angl. – may), kaip tai padarė *Brasserie du Pêcheur* byloje. Taigi darytina išvada, kad ETT dabartinė pozicija yra ta, kad šių aplinkybių, kurios apibūdina situaciją, išanalizavimas yra *privalomas*.

¹²³ Byla C-46/93, *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany* [1996] ECR I-1029.

akivaizdžiai pripažintas Teisingumo Teismo praktikoje¹²⁴. Be to ETT importo apribojimo pažeidimą jau buvo nustatęs savo byloje *Commission v. Germany*¹²⁵. Antruoju atveju ETT Anglijos nacionaliniams teismams, kad šie nustatytų, ar Jungtinė Karalystė šiurkščiai pažeidė Sutarties 52 str., patarė atsižvelgti į *Factortame II*¹²⁶ sprendimą bei į Komisijos nuomonę¹²⁷, kuriuose patvirtintas Anglijos teisės normų nesuderinamumas su EB teise. Be kita ko nacionaliniam teismui pasiūlyta atkreipti dėmesį į teisinius ginčus, susijusius su konkrečiais bendros žuvininkystės politikos aspektais, nacionalinių teismų vertinimus dėl Bendrijos teisės apibrėžtumo, pateiktus bylose dėl laikinųjų apsaugos priemonių, kurias iškėlė *Merchant Shipping Act* (Prekybos laivybos įstatymas, kuris buvo ginčijamas dėl nesuderinamumo) taikymo paveikti asmenys.¹²⁸ Galiausiai Teismas teigė, kad turi būti įvertintas *Rawlings (Trawling) Ltd.*, 37-ojo bylos ieškovo, pareiškimas, kad Jungtinė Karalystė neįstengė nedelsiant imtis priemonių, reikalingų, kad būtų laikomasi Teisingumo Teismo pirmininko 1989 m. spalio 10 d. nutarties pirmiau nurodytoje byloje *Komisija prieš Jungtinę Karalystę*, ir dėl to be reikalo padidėjo jo patirti nuotoliai. Jei paaiškės, kad šis pareiškimas, kurį, be abejojimo, per posėdį ginčijo Jungtinė Karalystė, yra teisingas, nacionalinis teismas jį turėtų vertinti kaip aiškų ir dėl to pakankamai akivaizdų Bendrijos teisės pažeidimą.¹²⁹ Taigi Teisingumo Teismas leido nacionaliniams teismams nuspręsti ar pažeidimas yra „pakankamai akivaizdus“ ir turbūt dėl to, kad tai buvo pirmoji byla, kurioje jis įtvirtino „pakankamai akivaizdaus“ pažeidimo kriterijų, pateikė gana išsamias vertinimo gaires, ko jis nepadarė vėlesnėse bylose.

Kitaip ETT nusprendė bylose *British Telecommunications*¹³⁰ ir *Denkavit*¹³¹. Pirmojoje byloje, kurios sprendimas buvo priimtas iš karto po *Brasserie du Pêcheur*, *British Telecommunications* tvirtino, kad patyrė finansinius nuostolius ir reikalavo žalos atlyginimo pagal *Franovich* bylą dėl to, jog Jungtinė Karalystė netinkamai įgyvendino Europos Tarybos direktyvą 90/531/EEB dėl viešųjų pirkimų tvarkos vandens, energetikos, transporto

---

¹²⁴Tai ETT buvo pripažinęs bylose 193/80, *Commission v Italy* [1981] ECR 3019; 120/78, *Rewe-Zentral AG v. Bundesmonopolverwaltung fhr Branntwein* (Cassis de Dijon) [1979] ECR 649.

¹²⁵ Byla C-178/84, *Commission v. Germany* [1987] ECR 1227.

¹²⁶ Byla C-221/89, *R. v. Secretary of State for Transport ex parte Factortame Ltd (Factortame II)* [1991] ECR I-3905;

¹²⁷ Byla C-246/89, *Commission v. United Kingdom* [1991] ECR I-4585.

¹²⁸ Byla C-46/93, *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany* [1996] ECR I-1029.

¹²⁹ Ten pat.

¹³⁰ Byla C-392/93, *R. v. HM Treasury, ex parte British Telecommunications plc* [1996] ECR I-1631.

¹³¹ Sujungtos bylos C-283, C-291 ir C-292/94, *Denkavit International v. Bundesamt fur Finanzen* [1996] ECR I-5063.

ir telekomunikacijų sektoriuose¹³². Teismas rėmėsi *Brasserie du Pêcheur* byla ir, preziumuodamas, kad kitos dvi atsakomybės sąlygos yra tenkinamos, susitelkė ties klausimu ar toks pažeidimas yra „pakankamai akivaizdus“. Nors ir ETT nustatė, kad Jungtinės Karalystės nacionalinės nuostatos, įgyvendinančios direktyvą, buvo priešingos direktyvos reikalavimams, jis traktavo tokį elgesį kaip pateisinamą. Teismo argumentacija buvo tokia: „8(1) straipsnis [minėtos direktyvos] yra netiksliai suformuluotas ir pagrįstai galintis turėti skirtingų reikšmių, <...>, taip pat buvo galimas interpretuoti taip, kaip tai padarė Jungtinė Karalystė veikdama sąžiningai ir kurios išaiškinimas nebuvo visiškai be pagrindo. Tokia interpretacija, kuri nesiskyrė nuo kitų valstybių narių, nebuvo visiškai priešinga direktyvos formulotei ar rezultatui, kuriam ji skirta. Taipogi nebuvo nei Jungtinės Karalystės nacionalinių teismų, nei Komisijos šio straipsnio aiškinimo gairių.“ Taigi iš šios bylos darytina išvada, kad tokiu atveju, kai direktyva yra įgyvendinama laiku, tačiau netinkama, bet interpretuojama sąžiningai (angl. - „*in good faith*“) ir taip pat, kaip kitos valstybės narės, valstybė narė nepadaro „pakankamai akivaizdaus“ Bendrijos teisės pažeidimo.

*Denkavit*¹³³ byloje ETT pasirėmė *British Telecommunications* bylos išvadomis. Šioje byloje buvo reikalaujama žalos atlyginimo dėl klaidingo ir netikslaus direktyvos 90/435/EEB¹³⁴ įgyvendinimo. Teisingumo Teismas nenustatė „pakankamai akivaizdaus“ pažeidimo, todėl, kad „tokia Vokietijos straipsnių interpretacija buvo priimtina beveik visoms valstybėms narėms“. Šios valstybės atsižvelgė į Komisijos nuomonę, kuri pritarė tokiam aiškinimui. Be to ši byla buvo „pirmoji, susijusi su atitinkama direktyva, taigi nebuvo Teismo praktikos, kuri nurodytų kaip tokios nuostatos turi būti interpretuojamos“. *Denkavit* byla patvirtino *British Telecommunications* išvadas, o Vokietijos pažeidimas buvo pateisinamas ir nekilo jos atsakomybė atlyginti žalą.

Analizuojant antrąją valstybės atsakomybės tipą, pagrindinė byla šioje kategorijoje laikytina *Hedley Lomas*¹³⁵, kurioje priimtas visiškai kitoks sprendimas. Įmonė Hedley Lomas reikalavo nuostolių atlyginimo už žalą, kurią patyrė Jungtinei Karalystei uždraudus gyvūnų avių eksportą į Ispaniją. Toks draudimas buvo įvestas dėl gyvūnų globos grupių nusiskundimų,

---

¹³² 1990 m. rugsėjo 17 d. Europos Tarybos direktyva 90/531/EEB dėl viešųjų pirkimų tvarkos vandens, energetikos, transporto ir telekomunikacijų sektoriuose, OJ 1990 L 297/1.

¹³³ Sujungtos bylos C-283, C-291 ir C-292/94, *Denkavit International v. Bundesamt für Finanzen* [1996] ECR I-5063.

¹³⁴ 1990 m. liepos 23d. Europos Tarybos direktyva 90/435/EEB dėl bendrosios mokesčių sistemos, taikomos įvairių valstybių narių patronuojančioms ir dukterinėms bendrovėms, OJ 1990 L 225/6.

¹³⁵ Byla C-5/94, *R. v. Ministry of Agriculture, Fisheries & Food, ex parte Hedley Lomas* [1996] ECR I-2553.

kad Ispanijos skerdyklos nesilaikė direktyvos 74/577/EEB¹³⁶ reikalavimų. Pasak Jungtinės Karalystės, Ispanijos valdžios institucijos įgyvendino direktyvą, bet nepriėmė nuostatų dėl jos laikymosi stebėsenos ar sankcijų taikymo nesilaikant direktyvos. Jungtinė Karalystė kreipėsi į Komisiją, kuri, po diskusijų su Ispanijos valdžia nutarė nesiimti jokių veiksmų pagal Sutarties 226 str. Nors ir Jungtinės Karalystės draudimas buvo aiškiai pažeidžiantis Sutarties 29 (buvęs 34) str., Jungtinė Karalystė tvirtino, kad tai yra pateisinama pagal Sutarties 30 str. (buvęs 36), kuris numato 29 str. išimtis dėl gyvūnų sveikatos ir gyvybės apsaugos. Tačiau Jungtinė Karalystė taip ir nepateikė įrodymų, kad direktyva iš tikrųjų yra pažeista. Taigi ETT nusprendė, kad toks eksporto draudimas yra Sutarties 29 str. pažeidimas ir nėra pateisinamas 30 str. prasme. Tas faktas, kad Ispanijos valdžia nenumatė direktyvos laikymosi stebėsenos tvarkos ar sankcijų nesilaikant šios direktyvos yra nereikšmingas, kadangi pati direktyva nenumatė tokios tvarkos, o tokiu atveju pasak Teismo „valstybės narės turi remtis savitarpio pasitikėjimu, siekdamas atlikti patikrinimus savo atitinkamose teritorijose“. Teisingumo Teismas nustatinėdamas ar toks pažeidimas yra „pakankamai akivaizdus“ pasisakė: „tomis aplinkybėmis, kai pažeidimo padarymo metu aptariamoji valstybė narė nebuvo raginama pasirinkti teisės aktų leidybos galimybes ir turėjo ribotą veiksmų laisvę arba iš viso jos neturėjo, paties Bendrijos teisės pažeidimo gali pakakti, kad būtų galima nustatyti pakankamai rimto pažeidimo buvimą.“ Jungtinė Karalystė pasak Teismo šiuo atveju turėjo ribotą veiksmų laisvę pagal Sutarties 29 str. ir padarė pakankamai akivaizdų pažeidimą.

Šis sprendimas tapo žinomas kaip valstybės atsakomybės principas tik už pažeidimą (angl. – „*mere infringement*“). Jis buvo priimtas tik du mėnesiai po *British Telecommunications* bylos ir buvo kiek netikėtas.¹³⁷ Klausimų būtent ir sukėlė Teismo padaryta išvada, kad vien tik Bendrijos teisės pažeidimas gali būti pakankamas valstybės atsakomybei kilti, kai valstybė „nebuvo raginama pasirinkti teisės aktų leidybos galimybes“ arba turi „ribotą veiksmų laisvę ar visiškai jos neturi“. Nepaisant to, kad valstybė turi formos ir būdo pasirinkimo galimybę kaip įgyvendinti direktyvą, ir tam tikrais atvejais diskreciją pagal Sutartį nukrypti nuo jos taisyklių, pagal Teismą jos veiksmų laisvė yra griežtai apribota.¹³⁸ Kritikai sulygina *Hedley Lomas* bei *British Telecommunications* ir teigia, kad Jungtinė Karalystė neturėjo daugiau įstatymų leidimo laisvės įgyvendinant direktyvą

¹³⁶ 1974 m. lapkričio 26 d. Europos Tarybos direktyva dėl gyvulių apsvaiginimo prieš juos skerdžiant, OJ 1974 OL L 316.

¹³⁷ *Josephine Steiner, Lorna Woods, Christian Twigg-Flesner*. EU Law. 9th edition. Oxford, 2006, psl. 162.

¹³⁸ Ten pat., psl. 161.

90/531/EEB *British Telecommunications* byloje, o iš tikrųjų galbūt ir mažiau, negu ji turėjo pagal Sutarties 30 str. *Hedley Lomas* byloje.¹³⁹ Be to, dar prieš Teismo sprendimą buvo manoma, kad valstybė narė turi veiksmų laisvę nukrypti nuo Sutarties 29 str., pasiremddama 30 str., kuris numato išimtis. Taigi teigiama, kad laikyti, jog valstybė narė yra atsakinga vien tik už tokių nuostatų pažeidimą reikštų griežtos atsakomybės principo įvedimą (angl. – „strict liability“), kuris būtų tiek politiškai pavojingas, tiek prieštarautų teisinio tikrumo principui.¹⁴⁰

Nepaisant to *Hedley Lomas* išvadomis ETT pasirėmė ir *Stockholm Lindöpark*¹⁴¹ byloje. Lindöpark, įmonė valdanti golfo takus, skirtus verslui, reikalavo nuostolių atlyginimo iš Švedijos nuo 1995 m. sausio 1 d., t.y. Švedijos įstojimo į ES dienos, iki 1996 m. gruodžio 31 d, kai šiai įmonei nebuvo suteikta teisė atskaityti pridėtinės vertės mokesčio (PVM). Reikalavimas buvo grindžiamas netiksliu Direktyvos 77/388/EEB¹⁴² įgyvendinimu, kuris buvo pataisytas nuo 1997 m. sausio 1 d., dėl kurio minėtai įmonei nebuvo suteikta teisė atskaityti PVM. ETT pasisakė, kad direktyvos nuostatos dėl teisės į PVM atskaitą buvo tiesiogiai taikomos. Taigi konstatuota, kad direktyvos normos buvo aiškios ir tikslios. Be to tai, kad pati Švedija pakeitė klaidingas nuostatas po 2 metų nuo įstojimo į ES, parodo, kad jos leidžiamoji valdžia žinojo, kad jos nacionalinės normos prieštaravo Bendrijos teisei. ETT tik beliko atsakyti, kad „esant aiškioms direktyvos formuluotėms, valstybė narė neturėjo teisės pasirinkti įstatymų leidybos galimybes ir turėjo ribotą veiksmų laisvę arba iš vis jos neturėjo“. Tokiomis „aplinkybėmis vien tik Bendrijos teisės pažeidimas yra pakankamas įrodant pakankamai rimtą pažeidimą.“ Teismas nepateikė jokio naujo požiūrio į valstybės narės atsakomybės principą, o tik patvirtino *Hedley Lomas* išvadas.

Tačiau įdomu, kad šioje byloje Generalinis Advokatas Jacobs pakomentavo frazės „pakankamai akivaizdus pažeidimas“ (angl. – sufficiently serious breach) kilmę, tam, kad pagrįsti, jog valstybė gali būti laikoma atsakinga tik už pažeidimą, neanalizuojant ar jis buvo pakankamai akivaizdus. Savo nuomonėje¹⁴³ jis atkreipė dėmesį, jog:

„Prancūzijoje Teismas visada naudojo <...> terminą 'violation suffisamment caractérisée'. Dabar paprastai išverčiamas į anglų kalbą kaip 'sufficiently serious breach' (liet. – pakankamai akivaizdus (rimtas) pažeidimas). Tačiau pagrindinė 'caractérisée', kuri suteikia

¹³⁹ Ten pat.

¹⁴⁰ Ten pat.

¹⁴¹ Byla C-150/99, *Stockholm Lindöpark Aktiebolag v. Sweden* [2001] ECR I-493.

¹⁴² 1977 m. gegužės 17 d. Šeštoji Tarybos direktyva 77/388/EEB dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su apyvartos mokesčiais, derinimo – bendra pridėtinės vertės mokesčio sistema: vienodas apskaičiavimo pagrindas, OL L 145, 1977 6 13.

¹⁴³ Generalinio Advokato Jacobs nuomonė byloje C-150/99, *Stockholm Lindöpark Aktiebolag v. Sweden* [2001] ECR I-493.

akivaizdumo prasmę, reikšmę apima ir supratimą, kad pažeidimas (ar kitoks elgesys) turi būti aiškiai nustatytas pagal jo teisinį apibrėžimą, kitaip sakant, tai turi būti neabejotinas, aiškus pažeidimas (angl. – definite, clear-cut breach). Tai gali padėti paaiškinti, kodėl šis terminas prieš tai buvo išverstas kaip 'sufficiently flagrant violation' (liet. – pakankamai šiurkštus pažeidimas) ir išaiškinti Teismo nurodytą papildomą faktoriaus pasirinkimą, į kurį turi būti atsižvelgta kai sprendžiamas klausimas ar pažeidimas yra „akivaizdus“.

„Vadinasi, bet kokiu atveju, <...> kai [valstybė narė] akivaizdžiai ir rimtai peržengia savo veiksmų laisvės ribas, neabejotinai aiškus (angl. – clear-cut) pažeidimas, t.y. veikimas ar neveikimas, kuris be jokios abejonės yra virš to ką leidžia Bendrijos teisė, bus ir pakankamai akivaizdus pažeidimas valstybės narės atsakomybei kilti.“

Taip suprantant „pakankamai akivaizdų“ kriterijų, valstybės atsakomybės vien tik už Bendrijos teisės pažeidimą principas taikytas ir *Dillenkofer*¹⁴⁴ byloje, kurioje buvo reikalaujama žalos iš Vokietijos, kuri neperkėlė laiku Direktyvos 90/314/EEB¹⁴⁵. Ieškovai, kurie buvo atostogų paketo pirkėjai, teigė, kad patyrė žalą dėl jų kelionės organizatorių bankroto. Nepasisekus gauti kompensacijos iš organizatorių, jie pateikė ieškinį prieš Vokietiją tuo pagrindu, kad įgyvendinus laiku minėtą direktyvą jie būtų apsaugoti nuo tokio organizatorių, iš kurių jie pirko kelionės paketą, nemokumo. Kadangi situacija buvo tokia, kaip ir *Francovich* byloje, ETT palygino tiek *Francovich* byloje, tiek *Brasserie du Pêcheur* įtvirtintus valstybės atsakomybės tipus. Teisingumo Teismas konstatavo, kad bet kokiu atveju valstybės atsakomybės sąlygos yra tos pačios, nors „ta sąlyga, kad pažeidimas turi būti pakankamai akivaizdus, nėra aiškiai paminėta *Francovich* byloje, ji vis dėl to buvo akivaizdi iš bylos aplinkybių“. Taigi tuo atveju, kai „valstybė narė pažeidžia Sutarties 189 str. 3 pastraipą laiku imtis visų priemonių direktyvoje numatytam rezultatui pasiekti, ta valstybė narė akivaizdžiai ir rimtai peržengia savo veiksmų laisvės ribas.“ Taigi pasiremdamas tokiais argumentais Teismas konstatavo, kad „nesiėmimas jokių priemonių perkelti direktyvą laiku tam, kad būtų pasiektas jos siekiamas rezultatas, konstatuoja *per se* rimtą Bendrijos teisės pažeidimą“, ir tai suteikia teisę reikalauti žalos atlyginimo. Šioje byloje Teismas suvienodino tiek *Francovich*, tiek *Brasserie du Pêcheur* įtvirtintus atsakomybės tipus ir sąlygas. Be to tapo aišku, kad tokiu atveju, kai valstybė narė laiku savo pasirinkta forma ir būdu

---

¹⁴⁴ Bylos C-178/94, C-179/94 and C-188/94 to C-190/94, *Dillenkofer and others v. Germany* [1996] ECR I-4845.

¹⁴⁵ 1990 m. birželio 13 d. Europos Tarybos direktyva 90/314/EEB dėl kelionių, atostogų ir organizuotų išvykų paketų“, OJ 1990 L 158/59.

neinkorporuoja direktyvos į nacionalinę teisę, ji yra atsakinga bet koku atveju tik už pažeidimą.

Kita vertus vien tik direktyvos neįgyvendinimas tam tikrais atvejais nekonstatuoja *per se* Bendrijos teisės pažeidimo. To pavyzdys *Brinkmann*¹⁴⁶ byla, kuri buvo susijusi su Vokietijos įmonės reikalavimu atlyginti žalą iš Danijos dėl klaidingo tabako produkto „Westpoint“, kurį Vokietijos įmonė gamino ir importavo į Daniją, klasifikavimo ir apmokestinimo. „Westpoint“ Vokietijoje buvo apmokestintas kaip rūkomasis tabakas, tuo tarpu po importo į Daniją toks produktas buvo klasifikuojamas kaip cigaretė ir buvo apmokestintas didesniu tarifu. Taigi pareiškėjas pateikė ieškinį tvirtindamas, kad jo produktas turi būti traktuojamas ir apmokestinamas kaip rūkomasis tabakas ir, kad Danijos valdžia turėtų išmokėti kompensaciją dėl jau patirtos žalos. Teismas savo analizėje nustatė, kad Danija neperkėlė Direktyvos 79/32/EEB¹⁴⁷. Teisingumo Teismas priminė savo sprendimą *Dillenkofer*¹⁴⁸ byloje, kurioje pasisakė, kad „jokių priemonių nesiėmimas perkelti direktyvą per suteiktą laikotarpį, tam, kad būtų pasiektas jos siekiamas tikslas, konstatuoja *per se* akivaizdų Bendrijos teisės pažeidimą“. Tačiau Danijos valdžia suteikė direktyvai neatidėliotiną veikimą, nors ir nebuvo direktyvą įgyvendinančių nacionalinės teisės nuostatų. Atsižvelgiant į tai, bei kad direktyvos 79/32/EEB nuostatos apibrėžančios tabako produktus nebuvo visiškai aiškios ir tikslios ir dėl to, kad „Westpoint“ visiškai tiksliai neatitiko nei vienos iš šių sąvokų (kadangi toks produktas neegzistavo tuo metu, kai direktyva buvo priimta), Teismas atmetė žalos reikalavimą tokiu pagrindu, kad „Danijos valdžios atitinkamų sąvokų interpretacija nebuvo akivaizdžiai priešinga direktyvos formuluotėms ar jos siekiamam tikslui.“¹⁴⁹ Taigi ETT nenukrypo nuo savo praktikos *Denkavit*¹⁵⁰ bei *British Telecommunications*¹⁵¹ bei kitose bylose laikydamasis nuostatos, kad valstybė narė nėra atsakinga už klaidingą Bendrijos teisės interpretavimą, kai analizuojamos normos nebuvo aiškios, be to atsižvelgiant į tai, kad taip pat kitos valstybės narės ir/arba Komisija pateikė toki patį interpretavimą. Šis sprendimas parodo, kad nors ir direktyvos neįgyvendinus, bet jai suteiktus neatidėliotiną veikimą ir sąžiningai interpretavus normas, valstybės atsakomybė

¹⁴⁶ Byla C-319/96, *Brinkman Tabakfabriken GmbH v. Skatteministeriet* [1998] ECR I-5255.

¹⁴⁷ Antroji Europos Tarybos 1978 m. gruodžio 18 d. direktyva 79/32/EEB dėl kitų nei apyvartos mokesčių, kurie turi įtakos apdoroto tabako suvartojimui, OJ 1979 L 10/8

¹⁴⁸ Bylos C-178/94, C-179/94 and C-188/94 to C-190/94, *Dillenkofer and others v. Germany* [1996] ECR I-4845.

¹⁴⁹ Byla C-319/96, *Brinkman Tabakfabriken GmbH v. Skatteministeriet* [1998] ECR I-5255

¹⁵⁰ Sujungtos bylos C-283, C-291 ir C-292/94, *Denkavit International v. Bundesamt für Finanzen* [1996] ECR I-5063.

¹⁵¹ Byla C-392/93, R. v. HM Treasury, ex parte British Telecommunications plc [1996] ECR I-1631.

nekyla. Taip pat tokiu būdu atskiriama ES valstybės narės atsakomybė atlyginti žalą bei EB Sutartyje 226-228 straipsniuose numatyta procedūra, nes valstybei vis vien gali būti pritaikytos sankcijos už įsipareigojimų nevykdymą, nors privatiems asmenims ji atlyginti žalos ir neprivalo.

*Rechberger*¹⁵² byla taip pat kaip ir *Dillenkofer*¹⁵³ siejosi su direktyva 90/314/EEB¹⁵⁴, tik šį kartą Austrijos nacionalinėje sistemoje ji buvo neteisingai implementuota (tik vienas direktyvos 7 str.). Austrijos leidžiamoji valdžia netinkamai įgyvendino šią direktyvą nustatydamą vėlesnę straipsnio įsigaliojimo datą negu reikalavo direktyva, taip laikinai apribodama individams suteiktas teises. Šį kartą nustatinėdamas ar pažeidimas „pakankamai akivaizdus“ Teismas rėmėsi ta nuostata, kad „valstybės atsakomybė kyla tokiu atveju, kai ji akivaizdžiai ir rimtai peržengia savo diskrecijos ribas“ ir atsižvelgė į direktyvos straipsnio aiškumą ir tikslumą. Teismas konstatavo, kad „valstybė narė turėjo ribotą veiksmų laisvę dėl direktyvos įsigaliojimo datos“, todėl laiku direktyvai neįsigaliojus šiurkščiai ir rimtai pažeista Bendrijos teisė, o tai reiškia „pakankamai akivaizdų“ pažeidimą.

Tam tikras „automatinis“ „pakankamai akivaizdaus“ pažeidimo kriterijaus patenkinimas nustatytas ir *Larsy*¹⁵⁵ byloje, kurioje Belgijos administracinis organas netaikė ETT pateiktos 1408/71/EEB¹⁵⁶ reglamento interpretacijos. Ponas Larsy savarankiškai dirbo Belgijoje ir Prancūzijoje ir kreipėsi į Belgijos socialinės apsaugos institucijas dėl pensijos. Kilus ginčui ar ponas Larsy turi teisę gauti pensiją, jis pasirinko ETT jau pateikta šio reglamento interpretacija panašioje situacijoje atsidūrusio jos brolio bylos sprendime¹⁵⁷. Teisingumo Teismas pakartojo, kad teisė spręsti ar valstybės atsakomybės sąlygos patenkinamos yra nacionalinių teismų kompetencija, tačiau „esant situacijai, kai Teismas turi pakankamą informaciją jis gali nuspręsti ar <...> gali būti konstatuotas pakankamai akivaizdus Bendrijos teisės pažeidimas“. Teismas pasisakė, kad Belgijos nacionalinė institucija veikė priešingai ankstesniam ETT sprendimui. Todėl toks Bendrijos teisės pažeidimas būtų laikytinas pakankamai akivaizdžiu, kadangi *Brasserie du Pêcheur* buvo

---

¹⁵² Byla C-140/97, *Rechberger and Greindl v. Austria* [1999] ECR I-3499

¹⁵³ Bylos C-178/94, C-179/94 and C-188/94 to C-190/94, *Dillenkofer and others v. Germany* [1996] ECR I-4845.

¹⁵⁴ 1990 m. birželio 13 d. Europos Tarybos direktyva 90/314/EEB dėl kelionių, atostogų ir organizuotų išvykų paketų (OJ 1990 L 158/59).

¹⁵⁵ Byla C-118/00, *Larsy v. INASTI* [2001] ECR I-5063.

¹⁵⁶ 1971 m. birželio 14 d. Europos Tarybos reglamentas „dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims, savarankiškai dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje“, keistas 1983 m. birželio 2 d. Tarybos reglamentu 2001/83/EEB OJ 1983 L 230/6, 1992 m. balandžio 12 d. Tarybos reglamentu 1248/92/EEB, 1992, OJ 1992 L 136/7.

¹⁵⁷ Byla C-31/92, *Larsy I v INASTI* [1993] ECR I-4543.

nustatyta, jog teisės pažeidimas bus tikrai akivaizdus, jei jis išliks, nepaisant <...> nusistovėjusios Teisingumo Teismo praktikos šiuo klausimu, iš kurio aišku, kad konkretus elgesys yra pažeidimas.“

*Norbrook Laboratories*¹⁵⁸ byloje buvo sprendžiamas klausimas ar valstybė narė yra atsakinga už netinkamą 81/851/EEB ir 81/852/EEB direktyvų¹⁵⁹ implementavimą. Analizuojant antrąją sąlygą ETT pasisakė, kad „pakankamai akivaizdus“ pažeidimas yra tada, kai valstybė narė vykdydama įstatymų leidžiamąsias funkcijas:

1. akivaizdžiai ir rimtai (angl. – manifestly and gravely) peržengė savo įgaliojimų ribas (pvz., *Brasserie du Pêcheur* ir *Factortame; British Telecommunications* bylos);

2. tomis aplinkybėmis, kai pažeidimo padarymo metu aptariamoji valstybė narė nebuvo raginama pasirinkti teisės aktų leidybos galimybes ir turėjo ribotą veiksmų laisvę arba iš viso jos neturėjo, paties Bendrijos teisės pažeidimo gali pakakti, kad būtų galima nustatyti pakankamai rimto pažeidimo buvimą (pvz., *Hedley Lomas, Dillenkofer* bylos).

Teismas tik pakartojo savo praktikoje jau nustatytus pagrindus. Teisingumo Teismas pasisakė, kad šiuo atveju tai, ar pažeidimas akivaizdus turi būti nusprendžiama pagal nacionalinės teisės, reglamentuojančios valstybės atsakomybę, su išlyga, kad šios taisyklės neturi būti mažiau palankios už tas, kurios taikomos panašioms vietiniams reikalavimams, ir neturi būti tokios, kad dėl to būtų beveik neįmanoma arba pernelyg sudėtinga gauti žalos atlyginimą. Jokių papildomų nurodymų ETT nepateikė. Tokias pat išvadas, kad nacionaliniai teismai turi nuspręsti ar pažeidimas „pakankamai akivaizdus“ Teisingumo Teismas nurodė *Konle*¹⁶⁰, *Sutton*¹⁶¹, *Robins*¹⁶² ir kitose bylose.

Visgi vienose naujausiųjų savo bylų - *Köbler*¹⁶³ ir *Traghetti del Mediterraneo SpA*¹⁶⁴, kuriuose buvo patvirtinta valstybės narės atsakomybės dėl paskutinės instancijos teismo

---

¹⁵⁸ Byla C-127/95, *Norbrook Laboratories Ltd v. Ministry of Agriculture, Fisheries and Food* [1998] ECR I-1531.

¹⁵⁹ 1981 m. rugsėjo 28 d. Europos Tarybos direktyva 81/851/EEB dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su veterinariniais vaistais, suderinimo, OJ 1981 L 317/1; 1981 m. rugsėjo 28 d. Tarybos direktyva 81/852/EEB dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su analizės, farmakologijos ir toksikologijos bei klinikiniais standartais ir protokolais dėl veterinarinių vaistų išbandymo, suderinimo, OJ 1981 L 317/16.

¹⁶⁰ Byla C-302/97, *Konle v. Austria* [1999] ECR I-3099.

¹⁶¹ Byla C-66/95, *The Queen v. Secretary of State for Social Security, ex parte Eunice Sutton* [1997] ECR I-163.

¹⁶² Byla C-278/05, *Carol Marilyn Robins v. Secretary of State for Work and Pensions* (ETT 2007 m. sausio 25 d. sprendimas).

¹⁶³ Byla C-224/01, *Gerhard Köbler v. Austria*, [2003] ECR I-10239

¹⁶⁴ Byla C-173/03, *Traghetti del Mediterraneo SpA v Repubblica Italiana* (2006 m. birželio 13 d. ETT sprendimas)

padaryto Bendrijos pažeidimo galimybė, ETT kiek kitaip apibūdino antrąją sąlygą, o kai kurie autoriai teigia, kad netgi įvedė savarankišką sąlygą valstybės atsakomybei už teisminės valdžios Bendrijos teisės pažeidimus.¹⁶⁵ Nors Teismas ir pasisakė, kad tokiais atvejais visos trys sąlygos yra tokios pačios, tačiau dėl antrosios pažymėjo, kad „atsižvelgiant į specifines teisminės valdžios funkcijas bei į teisinio tikrumo principo reikalavimus <...>, valstybės atsakomybė už teisminės valdžios padarytą Bendrijos teisės pažeidimą gali kilti tik *išimtiniais atvejais* teismui akivaizdžiai pažeidus taikytiną teisę.“ Kyla klausimas - ar *išimtiniais atvejais akivaizdus pažeidimas* laikytinas kaip naujas valstybės narės atsakomybės nustatymo elementas? Autoriaus nuomone, atsakymas būtų teigiamas, kadangi Teismo tikslas taip apibūdinti antrąją sąlygą buvo tokiais atvejais nustatyti griežtesnę nei paprastai valstybės atsakomybę dėl teisminės valdžios ypatingumo.

Kita vertus, nurodydamas kriterijus į kuriuos nacionalinis teismas turi atsižvelgti sprendžiant klausimą ar pažeidimas akivaizdus, Teismas pakartojo *Brasserie du Pêcheur* byloje paminėtus veiksnius (pažeistos taisyklės aiškumas ir tikslumas; pažeidimas tyčinis ar ne; ar teisės klaida pateisinama; kokia Bendrijos institucijos nuostata) ir tik papildomai nurodė, kad prireikus privaloma atkreipti dėmesį į ir į atitinkamo teismo atsisakymą įvykdyti savo pareigą kreiptis dėl prejudicinio sprendimo pagal EB 234 straipsnio trečiąją pastraipą. Pasiremdamas tuo argumentu, kad nebuvo jokio precedento ginčytinu klausimu ir interpretavo normas sąžiningai, ETT konstatavo, kad Austrijos Aukščiausiojo Administracinio Teismo padarytas pažeidimas nėra pakankamai akivaizdus. Pagal tokią ETT motyvaciją visgi atrodo, kad nustatant teisminės valdžios pažeidimo rimtumą taikomos tokios pačios taisyklės kaip ir kitais atvejais. Galbūt taip ir yra, o gal Teismas apibūdins *išimtinis atvejis* ateityje.

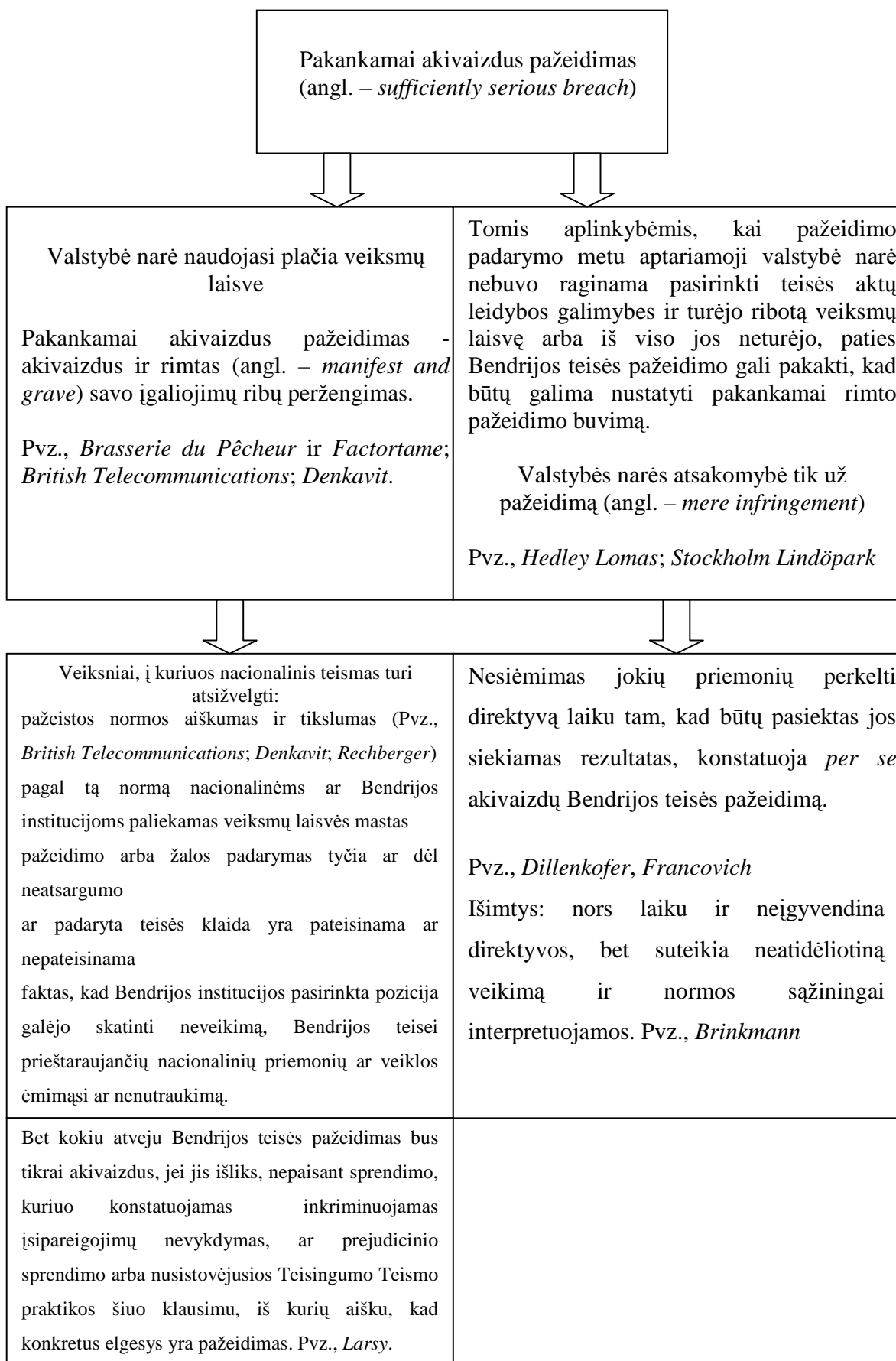
Tiesa, įdomus buvo vienas iš Italijos vyriausybės argumentų *Traghetti del Mediterraneo SpA*¹⁶⁶, jog tai, kad Italijos įstatymai reglamentuoja, jog valstybės atsakomybė dėl teisminės institucijos, priėmusios neapskundžiamą sprendimą, pažeidimo kyla tik teisėjo tyčinės klaidos ir rimto nusižengimo atveju, nėra draudžiama Bendrijos teisės, nes taip įvardijamas akivaizdus pažeidimas. Tačiau Teisingumo Teismas pasisakė, kad „Bendrijos draudžia nacionalinės teisės aktus, kurie valstybės atsakomybę numato tik teisėjo tyčinės klaidos ir rimto nusižengimo atvejais, jei toks apribojimas lemia, kad pašalinama atitinkamos

¹⁶⁵ *Evangelos Nikolaou. From Francovich to Köbler and beyond: The evolution of a State liability regime for the European Community. LL.M. Thesis August 2005, psl. 56.*

¹⁶⁶ *Byla C-173/03, Traghetti del Mediterraneo SpA v Repubblica Italiana (2006 m. birželio 13 d. ETT sprendimas)*

valstybės narės atsakomybę kitais atvejais, kai padaromas akivaizdus taikomos teisės pažeidimas, apibūdintas *Köbler* sprendime.” Panašiai Teismas atsakė ir į kitą iškilusį klausimą, jog „Bendrijos teisė draudžia nacionalinės teisės aktus, kurie bendrai pašalina valstybės narės atsakomybę už žalą privatiems asmenims, padarytą Bendrijos teisės pažeidimu, priskiriamu nacionaliniam paskutinėje instancijoje sprendžiančiam teismui, remiantis tuo, kad šį pažeidimą lėmė teismo atliktas teisės normų išaiškinimas ir faktinių aplinkybių bei įrodymų įvertinimas.“ Pasak ETT aiškinant teisės normas ir vertinant faktines aplinkybes bei įrodymus taip pat gali būti padarytas akivaizdus pažeidimas, todėl atleidžiant valstybę narę nuo atsakomybės tokiais atvejais nebūtų užtikrinamos asmenų teisės reikalauti žalos atlyginimo.

Apibendrinus ETT praktiką nustatant antrąją sąlygą autorius pateikia schemą apibūdinančią, kada ES teisės pažeidimas laikomas „pakankamai akivaizdžiu“:

3.3.3 Tiesioginis priežastinis ryšys tarp nustatytos valstybei pareigos pažeidimo ir nukentėjusių asmenų patirtos žalos

Trečioji būtinoji ES valstybės narės atsakomybės sąlyga - priežastinis ryšys tarp nustatytos valstybei pareigos pažeidimo ir nukentėjusių asmenų patirtos žalos. Ji susideda iš trijų elementų: turi būti teisės pažeidimas, patirta žala ir tiesioginis priežastinis ryšys tarp teisės pažeidimo ir patirtos žalos. ES teisės pažeidimas ir jo nustatymas apibūdintas 3.3.2.1 dalyje. Autoriaus nuomone, patirta žala – taip pat būtinoji sąlyga ES valstybės narės atsakomybei kilti. Nors ji nėra išskirta ETT praktikoje, tačiau logiškai kyla iš trečiosios sąlygos, todėl ji bus aptarta šioje dalyje.

3.3.3.1 Nukentėjęs asmuo turi patirti žalą, dėl valstybės narės

Europos Sąjungos teisės pažeidimo

Civilinės deliktinės atsakomybės atveju kaip viena iš būtinųjų sąlygų nurodoma ir patirta žala. Nors ETT šios sąlygos neišskiria kaip atskiros, bet logiškai ji kyla iš trečiosios – tam kad kiltų valstybės narės atsakomybė tarp nustatytos valstybei pareigos pažeidimo ir nukentėjusių asmenų patirtos žalos turi būti priežastinis ryšys. Generalinis Advokatas Jacobs savo nuomonėje *Schmidberger*¹⁶⁷ byloje taip pat pažymėjo, kad Bendrijos teisė reikalauja ieškovui, pateikusiam kompensacinį reikalavimą, įrodyti, jog jis patyrė žalą ir nuostolius. Šioje byloje Austrijos valdžia suteikė teisę rengti viešą protestą pagrindiniame greitkelyje per Alpes. Dėl šio protesto šis greitkelis buvo uždarytas 28 valandoms. Schmidberger reikalavo nuostolių atlyginimo dėl prekių vėlavimo iš Vokietijos į Italiją tuo pagrindu, kad Austrijos veiksmai prieštarauja Sutarties 28 str. Taigi Generalinis Advokatas nuomonė buvo, kad šiuo atveju nėra įmanoma nustatyti patirtos žalos. Tačiau ETT neanalizavo šio klausimo, nes pripažino, kad nebuvo Sutarties 28 str. pažeidimo.

Visgi tai, kad Teisingumo Teismas beveik visuose savo sprendimuose nurodo, kad tiesioginis priežastinis ryšys tarp ES teisės pažeidimo ir nukentėjusių asmenų patirtos žalos analizuojamas nacionalinėje teisėje, darytina išvada, kad patirta žala taip pat nustatoma nacionaliniuose teismuose¹⁶⁸. ETT savo praktikoje pasisakė tik dėl kompensacijos, kurią turi

---

¹⁶⁷ Generalinio Advokato Jacobs nuomonė pristatyta 2002 m. liepos 11 d. byloje C-112/00, *Schmidberger, Internationale Transporte v. Austria* [2003] ECR 5659.

¹⁶⁸ Lietuvoje tai reglamentuoja LR civilinis kodeksas ir LR civilinio proceso kodeksas. Kas laikoma žala pagal Lietuvos įstatymus aptarta 10 psl.

suteikti už pažeidimą atsakinga valstybė narė, dydžio nustatymo bendrųjų kriterijų. Teismas *Brasserie du Pêcheur* byloje nustatė, kad „Bendrijos teisės pažeidimais asmenims padarytos žalos atlyginimas privalo atitikti patirtą žalą“¹⁶⁹ ir „nesant atitinkamų Bendrijos nuostatų, kiekvienos valstybės narės vidaus teisės sistema turi nustatyti kompensacijos dydžio nustatymo kriterijus. Tačiau šie kriterijai neturi būti mažiau palankūs nei tie, kurie yra taikomi panašioms vidaus teise grindžiamiems ieškiniams, ir neturi būti suformuluoti taip, kad gauti kompensaciją praktiškai būtų neįmanoma arba labai sunku.“¹⁷⁰ Kadangi Sutartyje jokių nuostatų dėl žalos atlyginimo nėra, tad kompensacijos dydis tai taip sprendžiamas pagal nacionalinės teisės taisyklės, išskyrus atvejus kai antrinė ES teisė numato kitas taisykles.

3.3.3.2 Tiesioginis priešastinis ryšys tarp nustatytos valstybei pareigos pažeidimo ir nukentėjusiųjų asmenų patirtos žalos

Priežastinis ryšys yra trečioji valstybės narės atsakomybės būtinoji sąlyga. Įdomu tai, kad Teisingumo Teismas, nepaisant savo intencijos, išsakytos jau *Brasserie du Pêcheur* byloje, interpretuoti atsakomybės sąlygas atsižvelgiant į Sutarties 288 str.¹⁷¹, šito nepadarė nagrinėdamas priešastinį ryšį.¹⁷² Priešingai, analizuodamas valstybės atsakomybės principą toje pačioje byloje Teismas šiai sąlygai skyrė ypač nedaug dėmesio. Jis tik konstatavo, kad „nacionaliniai teismai turi nuspręsti, ar yra tiesioginis priešastinis ryšys tarp valstybei nustatytos pareigos pažeidimo ir nukentėjusiųjų šalių patirtos žalos.“¹⁷³ Toks išaiškinimas neatrodo pateikiantis aiškų atsakymą ar priešastinis ryšys pagal ETT yra suprantamas kaip „nacionalinė procedūrinė taisyklė, kuri yra vienintelis barjeras, kurį asmuo turi pereiti tam kad įrodyti savo argumentus...ar, alternatyviai, kaip būtina sąlyga, kurios neišpildžius negalima reikalauti atlyginti žalos, taip užkertant kelią Bendrijos teisių naudojimusi.“¹⁷⁴ Faktas, kad keletą vėlesnių atvejų Teismas pats pasisakė dėl priešastinio ryšio nustatymo, parodo, kad visgi tai būtų traktuojama kaip būtinoji sąlyga. Pasak F. Smith ir L. Woods¹⁷⁵ jeigu ETT paliktų priešastinio ryšio kriterijų reguliuoti vien tik pagal nacionalinę teisę, tai

¹⁶⁹ Byla C-46/93, *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany* [1996] ECR I-1029.

¹⁷⁰ Ten pat p. 83.

¹⁷¹ Šis straipsnis reglamentuoja pačios Bendrijos deliktinę atsakomybę.

¹⁷² *Walter Van Gerven*, Taking Article 215 (2) EC Seriously. *Jack Beatson and Takis Tridimas*. New Directions in European Public Law, Hart Publishing, Oxford, 1998, 35-47, psl 38.

¹⁷³ Byla C-46/93, *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany* [1996] ECR I-1029.

¹⁷⁴ *Fiona Smith and Lorna Woods*. Causation in *Francovich*: The Neglected Problem, 46 *International and Comparative Law Quarterly* (1997), 925-941, psl. 929-930.

¹⁷⁵ Ten pat.

sudarytų galimybę nacionalizuoti valstybės atsakomybės sąlygas, o toks faktas būtų nesuderinamas su Teismo išaiškinimu, kad „valstybės atsakomybė už privatiems asmenims padarytą žalą dėl Bendrijos teisės pažeidimų, priskiriamą valstybei, yra neatskiriama Sutarties sistemos dalis“.¹⁷⁶ Gal tai ir tapo priežastimis, dėl kurių Teismas ėmėsi analizuoti priežastinio ryšio sąlygą savo praktikoje.

Viena iš svarbių ir pirmųjų bylų analizuojanti priežastinį ryšį - *Brinkmann*¹⁷⁷ byla. Gal kiek netikėtai joje ETT ėmėsi aiškintis priežastinio ryšio egzistavimą, nors prieš šią bylą visada šios sąlygos nustatymas buvo paliktas spręsti nacionaliniams teismams. Teisingumo Teismas konstatavo, kad nėra tiesioginio priežastinio ryšio tarp Bendrijos teisės pažeidimo ir Vokietijos įmonės Brinkmann patirtos žalos, kadangi Danijos valdžia suteikė direktyvai neatidėliotiną veikimą, nors ir nebuvo direktyvą įgyvendinančių nacionalinės teisės nuostatų. Generalinio advokato Jacobs nuomone tiesioginio priežastinio ryšio analizuoti nereikėjo, kadangi patirta žala siejosi ne su direktyvos neįgyvendinimu, o su jos netinkamu taikymu, todėl tirti buvo būtina tik ar Danijos įvykdytas pažeidimas buvo pakankamai akivaizdus.¹⁷⁸ Tai ETT padarė vėliau ir nustatė, kad ir tiesioginio priežastinio ryšio tarp žalos ir neteisingo direktyvos taikymo buvimo atveju valstybės narės atsakomybė nekiltų, nes pažeidimas nėra pakankamai akivaizdus.

Taigi *Brinkmann* byla iškėlė klausimą ar tiesioginio priežastinio ryšio sąlyga jau yra nustatoma pagal Bendrijos, o ne pagal nacionalinę teisę. Atsakymas būtų teigiamas tokiu atveju, kai gali būti konstatuotas tiesioginio priežastinio ryšio nebuvimas; šioje byloje nėra aiškinama atsakomybės apimtis tiesioginio priežastinio ryšio buvimo atveju.¹⁷⁹ Iš šios bylos darytina ir išvada, kad ETT pritaikė *conditio sine qua non* priežastinio ryšio teoriją¹⁸⁰: Bendrijos teisės pažeidimas dėl direktyvos neperkėlimo nebuvo esminis dalykas žalai kilti,

¹⁷⁶ Bylos C-6/90, C-9/90 *Francovich, Andrea, and Bonifaci, Daniela v. Italian Republic* [1990] ECR, I-5357

¹⁷⁷ Byla C-319/96, *Brinkman Tabakfabriken GmbH v. Skatteministeriet* [1998] ECR I-5255

¹⁷⁸ Generalinio Advokato Jacobs nuomone perduota 1998 m. sausio 22d. byloje Bylos C-6/90, C-9/90 *Francovich, Andrea, and Bonifaci, Daniela v. Italian Republic* [1990] ECR, I-5357

¹⁷⁹ *Gerrit Betlem; Carmen Pérez González; Marie-Pierre Granger; Birgit Schoißwohl. Francovich Follow-Up Cases on State Liability for Breach of European Community Law* // www.eel.nl/documents/Francovich%20Follow-Up_Sept04.pdf

¹⁸⁰ *conditio sine qua non* (liet. – būtinoji sąlyga; sąlyga be kurios neįmanoma ką daryti) priežastinio ryšio teorija teigia, kad veika yra žalos priežastimi, jeigu veikos nebuvimo atveju žala būtų neatsiradusi. Priežastinio ryšio nustatymas remiasi taip vadinamu „jei ne“ (angl. – „but for“) testu. Tam, kad toks testas būtų pritaikytas reikia atlikti hipotetinį tyrimą: kas būtų atsitikę, jei ne atsakovo neteisėtas elgesys. Toks tyrimas gali būti atliktas nekreipiant dėmesio į psichinį asmens santykį su veika bei įsivaizduojant įvykių eigą teisėto elgesio atveju iškeliant klausimą ar tokioje hipotetinėje situacijoje būtų padaryta žala ieškovui ar ne. Jeigu bet koku atveju ji būtų padaryta, tai neteisėta veika nėra žalos priežastimi; priešingai, jeigu žala nebūtų padaryta, tai egzistuoja priežastinis ryšys. Taigi jeigu neteisėta veika nėra patirtos žalos *causa sine qua non*, tuo atveju teisinė atsakomybė nekyla. Kita vertus įrodymas, kad neteisėtas aktas buvo žalos *causa sine qua non* dar nebūtinai reiškia teisinės atsakomybės atsiradimą.

nes ar būtų šis pažeidimas ar ne valdžios institucijos būtų priėmusios tą patį sprendimą. Taigi šis sprendimas parodė, kad tokiais atvejais kai Bendrijos teisės pažeidimas yra direktyvos neįgyvendinimas, tiesioginio priežastinio ryšio tarp tokio pažeidimo ir patirtos žalos nėra, jeigu nacionalinės valdžios institucijos suteikia direktyvai tiesioginį ir neatidėliotiną veikimą. Taip ETT atkreipė dėmesį, kad reikia žiūrėti į praktinį Bendrijos normų taikymą ir interpretavimą, o vien faktas, kad direktyva nebuvo įgyvendinta nesuteikia individams reikalauti žalos atlyginimo.

Brinkmann byla nebuvo vienintelė, kurioje priežastinis ryšys buvo analizuojamas. Jau minėtoje *Rechberger*¹⁸¹ byloje vienas iš pagrindinių Austrijos argumentų tam, kad išvengti atsakomybės dėl direktyvos 90/314/EEB¹⁸² netinkamo įgyvendinimo buvo priežastinio ryšio sąlyga. Nacionalinis teismas klausė ar priežastinio ryšys yra tokiu atveju, jeigu valstybė narė įrodo, kad buvo neatsargus ir nerūpestingas (angl. – „*imprudent*“) kelionės organizatorių (Generalinio Advokato Saggio nuomonėje¹⁸³ minimi kaip tretieji asmenys) elgesys arba atsitiko išimtiniai (angl.- „*exceptional*“) ir nenumatyti (angl. – „*unforeseeable*“) įvykiai. ETT citavo *Brasserie du Pêcheur*¹⁸⁴ - nacionaliniai teismai turi nuspręsti, ar yra tiesioginis priežastinis ryšys tarp valstybei nustatytos pareigos pažeidimo ir nukentėjusiųjų šalių patirtos žalos. Tačiau Teismas ėmėsi analizuoti priežastinio ryšio buvimą. Pirmiausia, ETT nepalaikė Austrijos argumentacijos dėl priežastinės „grandinės“ nebuvimo dėl to, kad nacionalinis Austrijos teismas jau buvo nusprendęs, kad priežastinis ryšys yra. Nors to lyg ir pakaktų, ETT dar atkreipė dėmesį, jog ši „direktyva skirta tam tikram rezultatui pasiekti, konkrečiai garantuoti keliautojams pinigų gražinimą ar jų sugražinimą į šalį kelionės organizatoriaus bankroto atveju. Tokia garantija yra specialiai numatyta apginti vartotojus nuo bankroto padarinių, kad ir kokios to būtų priežastys.“ Pasiremdamas šiais teiginiais, ETT konstatavo, kad „valstybės narės atsakomybei dėl direktyvos 7 str. pažeidimo neturėtų kliudyti atsirasi neatsargus kelionės organizatorių elgesys ar išimtiniai ir nenumatyti įvykiai.“ Kitaip sakant, tokie įvykiai ir trečiųjų asmenų veiksmai turi būti laikoma nereikšmingais, jeigu jie nenutraukia vadinamo *conditio sine qua non* ryšio tarp pažeidimo ir žalos. Taigi darytina išvada, kad nors ETT praktika teigia, kad priežastinio ryšio nustatymas išimtinė nacionalinio teismo kompetencija, matyti, kad taip visiškai nėra.

¹⁸¹ Byla C-140/97, *Rechberger and Greindl v. Austria* [1999] ECR I-3499

¹⁸² 1990 m. birželio 13 d. Tarybos Direktyva 90/314/EEB dėl kelionių, atostogų ir organizuotų išvykų paketų, OJ 1990 L 158/59.

¹⁸³ Generalinio Advokato Saggio nuomonė perduota 1998 m. birželio 25 d. byloje C-140/97, *Rechberger and Greindl v. Austria* [1999] ECR I-3499

¹⁸⁴ Byla C-46/93, *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany* [1996] ECR I-1029.

Galima pasvarstyti ir apie kitus veiksnius galinčius nulemti priežastinio ryšio buvimą ar nebuvimą. Tokia aplinkybė, kaip paties ieškovo arba nukentėjusiojo nerūpestingas ar neatsargumas, turėjęs įtakos neigiamiems padariniams (angl. – „*contributory negligence*“), jau pripažintas Teismo praktikos nustatinėjant Bendrijos deliktinę atsakomybę pagal EB Sutarties 288 str. 2 d.¹⁸⁵, gali būti perkelta į valstybės narės atsakomybės institutą, ir taip gali arba nutraukti priežastinio ryšio „grandinę“, arba sumažinant žalos atlyginimo sumą. Pagaliau jei yra pareiga sumažinti savo žalą, laiku pasinaudojant galimais teisių gynimo būdais nacionaliniuose teismuose, tai taip pat gali būti faktorius į kurį galėtų būti atsižvelgta tiriant priežastinį ryšį.¹⁸⁶

---

¹⁸⁵ Pavyzdžiui bylos 145/83, *Adams v. Commission* [1985] ECR 3539, p. 53-55; C-308/87, *Grifoni v. European Atomic Energy Community* [1990] ECR I-1203; Sujungtos bylos C-104/89 ir C-37/90, *Mulder and others v. Council and Commission* [1992] ECR I-3061, p. 33-34.

¹⁸⁶ Byloje *Brasserie*, p. 84-85, ETT pasisakė, kad siekdamas nustatyti atlygintą žalą nacionalinis teismas turi atsižvelgti, ar asmuo laiku išnaudojo visas jam prieinamas teises priemones. Tai gali turėti įtakos ir priežastinio ryšio sumažinimui.

Išvados

Atsakomybė apskritai gali būti suprantama, kaip asmens požiūris į visuomenės ir valstybės interesus (pozityviaja arba moraline prasme) ir, kaip asmeniui daromas poveikis už padarytą teisės pažeidimą (negatyviaja arba teisine prasme). Teisinės atsakomybės būtinosios atsakomybės sąlygos - tai elementai, kuriuos pakanka nustatyti atsakomybei kilti. Tokios sąlygos skiriasi priklausomai nuo teisinės atsakomybės rūšių ir veikos pobūdžio. Jos specifinės ir valstybės atsakomybės atveju tiek nacionalinėje, tiek tarptautinėje teisėje. ES valstybių narių atsakomybė skiriasi nuo visų kitų atsakomybės rūšių, jai taip pat netaikomos ir bendrosios tarptautinės teisės dėl valstybės atsakomybės taisyklės, nors ETT savo praktikoje nevensia pagal analogiją jomis pasiremti.

ES valstybių narių atsakomybė buvo išvelgta jau 1960 m., tačiau ETT ją įtvirtino tik 1991 m. *Francovich* byloje. Teismas pagrindė šią atsakomybę ES teisės autonomiškumu bei savarankiškumu, efektyvia individų apsauga bei lojalumo ir solidarumo principu. *Francovich* byloje nustatytos ir būtinosios sąlygos atsakomybei kilti: direktyvos siekiamas rezultatas turi apimti teisių privatiems asmenims suteikimą; šių teisių turinį turi būti įmanoma identifikuoti remiantis direktyvos nuostatomis; tarp valstybės pareigos nesilaikymo ir padarytos žalos turi būti priežastinis ryšys. Kita vertus *Francovich* bylos sprendimas ne tik atnešė naudos, bet ir iškėlė praktinių klausimų, kurie spręsti vėlesnėje ETT praktikoje.

Brasserie du Pêcheur sprendimu ETT atsakė į daugelį *Francovich* byloje neištirtų problemų. Tais atvejais, kai valstybė narė turi didelę veiksmų laisvę, ETT sulygino valstybės narės ir Bendrijos deliktinės atsakomybės pagal Sutarties 288 str. būtinąsias sąlygas: pažeista teisės norma turi būti siekiama suteikti asmenims teisių; pažeidimas yra pakankamai akivaizdus; turi būti tiesioginis priežastinis ryšys tarp nustatytos valstybei pareigos pažeidimo ir nukentėjusių asmenų patirtos žalos. Tokiu būdu buvo įvestas kvalifikuotas kriterijus ES teisės pažeidimui.

Pirmoji ES valstybių narių atsakomybės sąlyga ETT nesukėlė jokių sunkumų. Jo praktikoje buvo tik viena byla, kurioje pripažinta, kad ES teisės norma nesuteikia teisių asmenims. Nors būta nuomonių, kad prieš šią sąlygą reikėtų tirti tiesioginio direktyvos veikimo sąlygas, tai buvo paneigta Teismo ir tuo pačiu taip pagrįstas valstybės narės atsakomybės principo autonomiškumas.

ES teisės pažeidimas – priešinga ES teisei veika. Po *Francovich* sprendimo manyta, kad valstybės narės atsakomybė kyla tik už direktyvos neįgyvendinimą, tačiau tai

nepatvirtinta *Brasserie du Pêcheur* byloje. Pats ES teisės pažeidimas nustatomas nacionaliniuose teismuose. ETT sprendimas ar Sutarties 226-228 str. numatyta procedūra nėra privaloma, tačiau jeigu nacionaliniam teisėjui kyla klausimų jis turi galimybę, o tam tikrais atvejais privalo kreiptis į ETT prejudicinio sprendimo pagal Sutarties 234 str.

Tačiau pagal antrąją ETT nustatytą sąlygą šis pažeidimas turi būti „pakankamai akivaizdus“. Atsižvelgiant į tai, kad toks kriterijus *Francovich* byloje nebuvo paminėtas, doktrinoje skiriami du atsakomybės tipai: ES valstybės narės atsakomybė pagal *Francovich* ir pagal *Brasserie du Pêcheur* bylas. Tačiau ETT nesutiko su tokiu požiūriu ir *Dillenkofer* sprendimu konstatavo, jog valstybės narės atsakomybės samprata viena, kadangi iš bylos aplinkybių *Francovich* byloje buvo aišku, kad direktyvos neįgyvendinimas yra pakankamai akivaizdus ES teisės pažeidimas.

Išanalizavus ETT praktiką galima daryti išvadą, kad „pakankamai akivaizdus“ pažeidimas nustatomas atsižvelgiant į valstybės veiksmų laisvę:

1. jeigu ji plati, tada tiriama ar valstybė akivaizdžiai ir rimtai peržengė savo įgaliojimų ribas. Šiais atvejais nacionaliniai teismai privalo atsižvelgti į *Brasserie du Pêcheur* byloje išvardintus veiksnius: pažeistos normos aiškumas ir tikslumas; pagal tą normą nacionalinėms ar Bendrijos institucijoms paliekamas veiksmų laisvės mastas; pažeidimo arba žalos padarymas tyčia ar dėl neatsargumo; ar padaryta teisės klaida yra pateisinama ar nepateisinama; faktas, kad Bendrijos institucijos pasirinkta pozicija galėjo skatinti neveikimą, Bendrijos teisei prieštaraujančių nacionalinių priemonių ar veiklos ėmimąsi ar nenutraukimą. Be to bet kokių atveju Bendrijos teisės pažeidimas bus tikrai akivaizdus, jei jis išliks, nepaisant sprendimo, kuriuo konstatuojamas inkriminuojamas įsipareigojimų nevykdymas, ar prejudicinio sprendimo arba nusistovėjusios Teisingumo Teismo praktikos šiuo klausimu, iš kurių aišku, kad konkretus elgesys yra pažeidimas.

2. tomis aplinkybėmis, kai pažeidimo padarymo metu aptariamoji valstybė narė nebuvo raginama pasirinkti teisės aktų leidybos galimybes ir turėjo ribotą veiksmų laisvę arba iš viso jos neturėjo, paties Bendrijos teisės pažeidimo gali pakakti, kad būtų galima nustatyti pakankamai rimto pažeidimo buvimą. Nesiėmimas jokių priemonių perkelti direktyvą laiku tam, kad būtų pasiektas jos siekiamas rezultatas, taip pat konstatuoja *per se* rimtą Bendrijos teisės, nors praktikoje buvo išimtis. Kai direktyva yra neperkelta į nacionalinę teisę, tačiau jai suteiktas neatidėliotinas veikimas ir ji interpretuojama sąžiningai tokiu atveju „pakankamai akivaizdus“ pažeidimo nebus.

Vertėtų atkreipti dėmesį į *Köbler* sprendime, kuriame patvirtinta valstybės narės atsakomybės galimybė už teisminės valdžios pažeidimus, antrosios sąlygos apibūdinimą. Pasak ETT, ES teisės pažeidimas, kai jį padaro paskutinė teisminė instancija, turi būti *išimtiniais atvejais* akivaizdus. Lieka neaišku, ar Teismas turėjo omenyje griežtesnio kriterijaus įvedimą tuo pabrėžiant teisminės valdžios ypatingumą, ar tokiais atvejais taikomos tokios pačios taisyklės. Kol kas jo praktikoje *išimtiniai atvejai* aptarti nebuvo, o iš esamų dvejų sprendimų šiuo klausimu matyti, kad nieko naujo ETT neįvedė.

Asmuo, reikalaujantis kompensacijos iš valstybės už ES teisės pažeidimus, turi patirti žalą. Tačiau tarp šios žalos pažeidimo taip pat turi būti nustatytas tiesioginis priežastinis ryšys. Tai trečioji būtinoji valstybės narės atsakomybės sąlyga. Dažniausiai dėl jos ETT palieka spręsti valstybės narės nacionaliniam teismui, tačiau kai kyla abejonių, Teismas gali ir pasisakyti šiuo klausimu. Pažymėtina, kad ETT jurisprudencijoje buvo taikyta *conditio sine qua non* priežastinio ryšio teorija.

ES valstybės narės atsakomybės subjektas nekelia abejonių – tai ES valstybė narė. Tačiau praktikoje kilo klausimas kieno veikos priskiriamos valstybei. ETT įtvirtino, kad tai gali būti tiek įstatymų leidžiamosios, tiek vykdomosios ir tam tikrais atvejais teisminės valdžios veikimas ar neveikimas priešingas ES teisei. Daugiausia diskusijų iškilo dėl teisminės valdžios veikų. ETT atmetė teiginius, kad pripažįstant valstybės narės atsakomybę už paskutinės teisminės instancijos pareigų nevykdymą bus pažeistas *res judicata* ir teismo nepriklausomumo principai bei teismo autoritetas. Tačiau priėmęs sprendimą, kad pagal nacionalinę teisę nustatomas kompetentingas teismas nagrinėsiantis tokius ieškinius, ETT taip paliko galimybę praktinėms problemoms kilti. ETT išanalizavo ir federacinės struktūros valstybėje galimas problemas valstybės narės atsakomybės aspektu. Pasak Teismo nesvarbu kuris organas atlygina žalą, svarbu kad ji būtų užtikrinta. Pažymėtina ir tai, kad valstybės narės atsakomybės galimybę padaryti priklausomą nuo kaltės sąlygos ETT kategoriškai paneigė *Brasserie du Pêcheur* byloje. Tačiau kaltė gali turėti įtakos nustatinėjant ar pažeidimas buvo „pakankamai akivaizdus“.

SANTRAUKA

Europos Sąjungos valstybių narių atsakomybė buvo įtvirtina ir yra vis dar plėtojama Europos Teisingumo Teismo praktikoje. Ji buvo nustatyta *Francovich* byloje, tokiu būdu sustiprinant ES teisės autonomiškumą ir viršenybę, sankcionuojant valstybių narių pareigų nevykdymą ir dar labiau užtikrinant individams suteikiamas Bendrijos teises. Šiame sprendime apibrėžtos ir būtinios sąlygos, besiskiriančios nuo kitų atsakomybės rūšių. Tačiau *Brasserie du Pêcheur* jos dar buvo papildytos kvalifikuotu kriterijumi. Taigi ES valstybė narė gali būti pripažinta atsakinga, jeigu yra patenkinamos šios trys sąlygos: pažeidimas yra pakankamai akivaizdus; turi būti tiesioginis priežastinis ryšys tarp nustatytos valstybei pareigos pažeidimo ir nukentėjusių asmenų patirtos žalos.

Pirmoji sąlyga neturėtų sukelti didelių sunkumų tiek pareiškėjams dėl žalos atlyginimo, tiek ja taikantiems teismams. Iki šiol ETT praktikoje buvo tik viena byla, kurioje pripažinta, kad ES teisės norma nesuteikia teisių asmenims. Tačiau antroji sąlyga yra labiau komplikauta. Tam, kad kiltų valstybės narės atsakomybė neužtenka vien ES teisės pažeidimo. Jis turi būti „pakankamai akivaizdus“. Remiantis Teismo praktika toks pažeidimas valstybei naudojantis plačia diskrecija yra, kai ji akivaizdžiai ir rimtai peržengia savo įgaliojimų ribas, bet kai valstybė nebuvo raginama pasirinkti teisės aktų leidybos galimybes ir turėjo ribotą veiksmų laisvę arba iš viso jos neturėjo, paties Bendrijos teisės pažeidimo gali pakakti, kad būtų nustatytas pakankamai akivaizdaus pažeidimo buvimas. Pagaliau, dėl tiesioginio priežastinio ryšio tarp pažeidimo ir žalos buvimo ETT palikdavo spręsti nacionaliniams teismams, tačiau kai kuriais atvejais jis taip pat analizavo šią sąlygą taikydamas *conditio sine qua non* teoriją.

Be to, kilo problemų ir dėl kitų valstybės narės atsakomybės elementų. Nors ir aišku, kad tokios atsakomybės subjektas yra ES valstybė narė, tačiau nebuvo atsakymo į klausimą kurių valdžios organų veikos priskirtini valstybei. ETT savo praktikoje nustatė, kad tiek už įstatymų leidžiamosios, tiek už vykdomosios, ir tam tikrais atvejais už teisminės valdžios veiksmus valstybė gali būti atsakinga. Pažymėtina, kad ETT paneigė valstybės narės atsakomybės galimybę dėl kaltės.

SUMMARY

European Union (EU) Member States liability was established and is still developing in European Court of Justice (ECJ) case law. It was introduced in *Francovich*, thus strengthening EU law autonomous and superior legal order, sanctioning Member States infringements of their obligations and enhancing Community rights of individuals. Also specific and different from all other types of liability prerequisites were determined by ECJ in this case. However, in *Brasserie du Pêcheur* a qualified criteria was added. So EU law provides a right to reparation and Member State may be held liable when three conditions are met: the rule of law infringed must be intended to confer rights on individuals; the breach must be sufficiently serious; and there must be a direct causal link between the breach of the obligation resting on the State and the damage sustained by the injured parties.

It seems that first condition can not cause any problems to potential “Francovich” claim applicants and courts applying it. There was only one case where the Court has ruled that the rule of law in question did not confer an enforceable right to individuals. However, second condition is more complicated. For a Member State to incur liability it is not enough merely to identify a breach of EU law attributable to it. The breach must be “sufficiently serious”. In accordance with ECJ case law, “sufficiently serious” breach where Member State has wide discretion to make legislative choices is where it, in the exercise of its legislative powers, manifestly and gravely disregards the limits on its powers, but where, at the time when it committed the infringement, it in question was not called upon to make any legislative choices and had only considerably reduced, or even no, discretion, the mere infringement of EU law may be sufficient to establish the existence of a sufficiently serious breach. Finally, as regards third condition, ECJ in many cases stated that it is for the national court to verify whether there is a direct causal link between the Member State's breach of its obligation and the damage suffered by the individual, but in several occasions it also analysed this issue and applied the doctrine of a *conditio sine qua non*.

Additionally, it was concerned about other elements of a Member State liability. Although it is obvious subject of such liability, it was not clear for whose actions State can be held liable. In its case law ECJ found that there is no matter the breach stems from acts of the national legislature, executive or in certain conditions judiciary. By the way, ECJ denied possibility making a Member State liability conditional upon the existence of fault.

LITERATŪRA

TEISĖS AKTAI

Jungtinių Tautų teisės aktai:

1. 2001 m. gruodžio 12 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija priimta 56 sesijoje „Valstybės atsakomybė už neteisėtas tarptautines veikas“ (angl. – „*Responsibility of States for internationally wrongful acts*“) // UN Doc. A/RES/56/83.
2. Commentaries to the draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts. adopted by the International Law Commission at its fifty-third session (2001) (extract from the Report of the International Law Commission on the work of its Fifty-third session, *Official Records of the General Assembly, Fifty-sixth session, Supplement No. 10 (A/56/10)*, chp.IV.E.2).

Europos Sąjungos teisės aktai:

1. Europos Bendrijos steigimo sutarties konsoliduota versija (su Nicos sutartimi įvestais pakeitimais) (OJ 2002 C 325, p. 33-184).
2. Europos Sąjungos steigimo sutartis (Official Journal C 191, 29 July 1992)
3. 1971 m. birželio 14 d. Europos Tarybos reglamentas dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims, savarankiškai dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje, keistas 1983 m. birželio 2 d. Europos Tarybos reglamentu 2001/83/EEB (OJ 1983 L 230/6), 1992 m. balandžio 12 d. Europos Tarybos reglamentu 1248/92/EEB (OJ 1992 L 136/7).
4. 1974 m. lapkričio 26 d. Europos Tarybos direktyva dėl gyvulių apsvaiginimo prieš juos skerdžiant (OL, 1974 L 316).
5. 1977 m. gegužės 17 d. Šeštoji Europos Tarybos direktyva 77/388/EEB dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su apyvartos mokesčiais, derinimo – bendra pridėtinės vertės mokesčio sistema: vienodas apskaičiavimo pagrindas (OL, 1977 L 145).
6. 1978 m. gruodžio 18 d. Antroji Tarybos direktyva 79/32/EEB dėl kitų nei apyvartos mokesčių, kurie turi įtakos apdoroto tabako suvartojimui (OJ 1979 L 10/8).
7. 1980 m. spalio 20 d. Europos Tarybos direktyva 80/987/EEB dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su darbuotojų apsauga jų darbdaviui tapus nemokiam, suderinimo (OL L 283, p. 23).

8. 1981 m. rugsėjo 28 d. Europos Tarybos direktyva 81/851/EEB dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su veterinariniais vaistais, suderinimo (OJ 1981 L 317/1).
9. 1981 m. rugsėjo 28 d. Europos Tarybos direktyva 81/852/EEB dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su analizės, farmakologijos ir toksikologijos bei klinikiniais standartais ir protokolais dėl veterinarinių vaistų išbandymo, suderinimo (OJ 1981 L 317/16).
10. 1990 m. birželio 13 d. Europos Tarybos direktyva 90/314/EEB dėl kelionių, atostogų ir organizuotų išvykų paketų (OJ 1990 L 158/59).
11. 1990 m. liepos 23 d. Europos Tarybos direktyva 90/435/EEB dėl bendrosios mokesčių sistemos, taikomos įvairių valstybių narių patronuojančioms ir dukterinėms bendrovėms (OJ 1990 L 225/6).
12. 1990 m. rugsėjo 17 d. Europos Tarybos direktyva 90/531/EEB dėl viešųjų pirkimų tvarkos vandens, energetikos, transporto ir telekomunikacijų sektoriuose (OJ 1990 L 297/1).
13. 1994 m. gegužės 30 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 94/19/EB dėl indėlių garantijų sistemų (OL L 135, 1994 5 31).

Lietuvos Respublikos teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios. 2000. Nr. 89-2741.
2. Lietuvos Respublikos administracinės teisės pažeidimų kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
4. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios. Nr. 64-2569.

SPECIALIOJI LITERATŪRA

1. *S. Vansevičius*. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.
2. *A. Vaišvila*. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.
3. *A. Abramavičius, A. Čepas, A. Drakšienė, J. Nocius, V. Pavidonis, J. Prapiestis, G. Švedas*. Baudžiamoji teisė. Vilnius: Eugrimas, 2003.

4. V. Mikelėnas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Pirmas tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
5. V. Vadapalas. Tarptautinė teisė. Vilnius, Eugrimas, 1998.
6. Josephine Steiner, Lorna Woods, Christian Twigg-Flesner. EU Law. 9th edition. Oxford, 2006.
7. Paul Craig, Grainne De Burca. EU Law: Text, Cases and Materials. Third edition. Oxford, 2003.
8. Jo Shaw. Law of the European Union. Third Edition. Palgrave, 2000.
9. Walter Van Gerven. Taking Article 215 (2) EC Seriously. Knygoje: *Jack Beatson and Takis Tridimas*. New Directions in European Public Law // Hart Publishing, Oxford, 1998, p. 35-47.
10. Angela Ward. Judicial Review and the Rights of Private Parties in the EC, Oxford University Press, Oxford, 2000.
11. Tridimas, Takis. Liability for Breach of Community Law: Growing up and mellowing down? CMLRev 2001.
12. Evangelos Nikolaou. From *Francovich* to *Köbler* and beyond: The evolution of a State liability regime for the European Community. LL.M. Thesis August 2005
13. Anthony Arnall. Rights and Remedies: Restraint or Activism? *Julian Lonbay and Andrea Biondi*. Remedies for Breach of EC Law. Wiley, Sussex, 1997, 15-23.
14. Fiona Smith, Lorna Woods. Causation in *Francovich*: The Neglected Problem // 46 *International and Comparative Law Quarterly* (1997), p. 925-941.
15. Georgios Anagnostaras. The Allocation of Responsibility in State Liability Actions for Breach of Community Law: A Modern Gordian Knot? // 26 *European Law Review* (2001), p. 139-158.
16. Josephine Steiner. From Direct Effects to *Francovich*: Shifting Means of Enforcement of Community Law //18:1 *European Law Review* (1993), p. 3-22.
17. Lee, Ian B. In Search of a Theory of State Liability in the European Union. Harvard Jean Monnet Working Paper, No. 9/99. // <http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/99/990901.html>
18. Gerrit Betlem; Carmen Pérez González; Marie-Pierre Granger; Birgit Schoißwohl. *Francovich* Follow-Up. Cases on State Liability for Breach of European Community Law // www.eel.nl/documents/Francovich%20Follow-Up_Sept04.pdf

Žodynai, enciklopedijos:

1. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
2. Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. I Tomas. Vilnius: Mokslo, 1976.
3. Filosofijos žodynas. Vilnius: Mintis, 1975.

PRAKTINĖ MEDŽIAGA

Europos Teisingumo Teismo praktika:

1. Byla 6/60, *Humblot v. Belgium* [1960] ECR 559.
2. Byla 26/62, *NV Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen* [1963] ECR 1.
3. Byla 6/64, *Flaminio Costa v. ENEL* [1964] ECR 585.
4. Byla 5/71, *Aktien-Zuckerfabrik Schöppenstedt v. Council* [1971] ECR 975.
5. Byla 39/72, *Commission v Italy* [1973] ECR 101.
6. Byla 2/74, *Reyners v Belgium* [1974] ECR 631.
7. Byla 41/74, *Van Duyn v. Home Office* [1974] ECR 1337.
8. Byla 60/75, *Russo v. Aima* [1976] ECR 45.
9. Byla 33/76, *Rewe v Landwirtschaftskammer Saarland* [1976] ECR 1989.
10. Byla 51/76, *Varbond v. Nederlandse Ondernemingen (VNO) v. Inspecteur der Invoerrechten en Accijnzen* [1977] ECR 113.
11. Byla 74/76, *Iannelli & Volpi SpA v Ditta Paolo. Meroni* [1977] ECR 557.
12. Sujungtos bylos 83, 94/76, 4, 15, 40/77, *Bayerische HNL Vermehrungsbetriebe GmbH & Co KG v. Council and Commission* [1978] ECR 1209.
13. Byla 106/77, *Amministrazione delle Finanze dello Stato v. Simmenthal SpA* [1978] ECR, 629.
14. Byla 83/78, *Pigs Marketing Board v Raymond Redmond* [1978] ECR 2347.
15. Byla 101/78, *Granaria BV v. Hoofdproduktschap voor Akkerbouwprodukten* [1979] ECR 623.
16. Byla 120/78, *Rewe-Zentral AG v. Bundesmonopolverwaltung fhr Branntwein (Cassis de Dijon)* [1979] ECR 649.
17. Byla 141/78, *France v. United Kingdom* [1979] ECR 2923.
18. Byla 148/78, *Pubblico Ministero v. Tullio Ratti* [1979] ECR 1629.
19. Byla 193/80, *Commission v Italy* [1981] ECR 3019.

20. Byla 8/81, *Becker v Finanzamt Muenster-Innenstadt* [1982] ECR 53.
21. Byla 199/82, *San Giorgio* [1983] ECR 3595.
22. Byla 14/83, *Von Colson and Kamman v. Land Nordrhein-Westfalen* [1984] ECR 1891.
23. Byla 145/83, *Adams v. Commission* [1985] ECR 3539.
24. Byla 152/84, *Marshall v. Southampton and South West Hampshire Area Health Authority (Teaching)* [1986] ECR 723.
25. Byla 168/85, *Commission v. Italy* [1986] ECR 2945.
26. Byla C-178/84, *Commission v. Germany* [1987] ECR 1227.
27. Byla 22/87, *Commission v Italy* [1989] ECR 143.
28. Byla C-308/87, *Grifoni v. European Atomic Energy Community* [1990] ECR I-1203.
29. Byla C-213/89, *R. Secretary of State for Transport, ex parte Factortame Ltd. and others* [1990] ECR I-2433.
30. Sujungtos bylos C-6/90 ir C-9/90, *Francovich, Andrea, and Bonifaci, Daniela v. Italian Republic* [1990] ECR I-5357.
31. Byla C-120/88, *Commission v Italian Republic* [1991] ECR I-621.
32. Byla C-119/89, *Commission v Spain* [1991] ECR I-641.
33. Byla C-221/89, *R. v. Secretary of State for Transport ex parte Factortame Ltd (Factortame II)* [1991] ECR I-3905.
34. Byla C-246/89, *Commission v. United Kingdom* [1991] ECR I-4585.
35. Sujungtos bylos C-104/89 ir C-37/90, *Mulder and others v. Council and Commission* [1992] ECR I-3061.
36. Byla C-31/92, *Larsy I v INASTI* [1993] ECR I-4543.
37. Byla C-91/92, *Faccini Dori v. Recreb Srl* [1994] ECR I-3325
38. Byla C-46/93, *Brasserie du Pêcheur SA v. Germany* [1996] ECR I-1029.
39. Byla C-392/93, *R. v. HM Treasury, ex parte British Telecommunications plc* [1996] ECR I-1631.
40. Sujungtos bylos C-283, C-291 ir C-292/94, *Denkavit International v. Bundesamt fur Finanzen* [1996] ECR I-5063.
41. Byla C-5/94, *R. v. Ministry of Agriculture, Fisheries & Food, ex parte Hedley Lomas* [1996] ECR I-2553.
42. Sujungtos bylos C-178/94, C-179/94 ir C-188/94 iki C-190/94, *Dillenkofer and others v. Germany* [1996] ECR I-4845.

43. Byla C-66/95, *The Queen v. Secretary of State for Social Security, ex parte Eunice Sutton* [1997] ECR I-163.
44. Byla C-127/95, *Norbrook Laboratories Ltd v. Ministry of Agriculture, Fisheries and Food* [1998] ECR I-1531.
45. Byla C-15/96, *Kalliope Schöning-Kougebetopoulou v. Freie und Hansestadt Hamburg* [1998] ECR I-47.
46. Byla C-319/96, *Brinkman Tabakfabriken GmbH v. Skatteministeriet* [1998] ECR I-5255.
47. Byla C-140/97, *Rechberger and Greindl v. Austria* [1999] ECR I-3499.
48. Byla C-302/97, *Konle v. Austria* [1999] ECR I-3099.
49. Byla C-321/97, *Ulla-Brith Andersson and Susanne Wakeras-Andersson v. Swedish State* [1999] ECR I-3551.
50. Byla C-388/95, *Belgium v. Spain* [2000] ECR I-3121.
51. Byla C-387/97, *Commission v. Greece* [2000] ECR I-5047.
52. Byla C-424/97, *Salomone Haim v. Kassenzahnärztliche Vereinigung Nordrhein* [2000] ECR I-5123.
53. Byla C-150/99, *Stockholm Lindöpark Aktiebolag v. Sweden* [2001] ECR I-493.
54. Byla C-118/00, *Larsy v. INASTI* [2001] ECR I-5063.
55. Byla C-112/00, *Schmidberger, Internationale Transporte v. Austria* [2003] ECR 5659.
56. Byla C-63/01, *Samuel Sidney Evans v. Secretary of State for Environment, Transport and the Regions and the Motor Insurer's Bureau* [2003] ECR I-4447.
57. Byla C-224/01, *Gerhard Köbler v. Austria* [2003] ECR I-10239.
58. Byla C-222/02, *Paul and others v. Germany* [2004] ECR I-942.
59. Byla C-173/03, *Traghetti del Mediterraneo SpA v Repubblica Italiana* (2006 m. birželio 13 d.).
60. Byla C-278/05, *Carol Marilyn Robins v. Secretary of State for Work and Pensions* (ETT 2007 m. sausio 25 d. sprendimas).

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika:

1. 1999 m. gegužės 11 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „dėl Seimo statute numatytos apkaltos procedūros. *Valstybės žinios*, 1999-05-14, Nr. 42-1345; atitaisymas – 1999-05-19, Nr. 43.